

МІНІСТЕРСТВО КУЛЬТУРИ
ТА СТРАТЕГІЧНИХ КОМУНІКАЦІЙ УКРАЇНИ
ХАРКІВСЬКА ДЕРЖАВНА АКАДЕМІЯ КУЛЬТУРИ

ГУМЕНЧУК АНАТОЛІЙ ВАСИЛЬОВИЧ

УДК 02+001.102]:378-043.86-048.35(477:100)

**ВИЩА БІБЛОТЕЧНО-ІНФОРМАЦІЙНА ОСВІТА:
ЕВОЛЮЦІЙНІ ТРАНСФОРМАЦІЇ
ТА ЗАКОНОМІРНОСТІ РОЗВИТКУ**

27.00.03 – книгознавство, бібліотекознавство, бібліографознавство

АВТОРЕФЕРАТ
дисертації на здобуття наукового ступеня
доктора наук із соціальних комунікацій

Харків – 2024

Дисертацією є монографія.

Дисертація виконана самостійно.

Офіційні опоненти: доктор наук із соціальних комунікацій, професор
Комова Марія Василівна,
Національний університет «Львівська політехніка»,
професор кафедри соціальних комунікацій та
інформаційної діяльності;

доктор наук із соціальних комунікацій, доцент
Збанацька Оксана Миколаївна,
Приватний вищий навчальний заклад
«Київський університет культури»,
професор кафедри журналістики та
міжнародних відносин;

доктор історичних наук, професор
Біловус Леся Іванівна,
Західноукраїнський національний університет,
професор кафедри інформаційної та
соціокультурної діяльності

Захист відбудеться «12» грудня 2024 р. о 12.00 на засіданні спеціалізованої вченої ради Д 64.807.02 в Харківській державній академії культури, 61057, м. Харків, Бурсацький узвіз, 4.

З дисертацією можна ознайомитися в бібліотеці Харківської державної академії культури за адресою: 61057, м. Харків, Бурсацький узвіз, 4.

Автореферат розіслано «11» листопада 2024 р.

Учений секретар
спеціалізованої вченої ради

 О. Ю. Мар'їна

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА РОБОТИ

Обґрунтування вибору теми дослідження. Стратегічні спрямування України щодо інтеграції до Європейського простору вищої освіти передбачають підвищення ефективності національної системи вищої освіти через її модернізацію, покращення якості і конкурентоспроможності підготовки кадрів, зокрема й для бібліотечної галузі. Вища бібліотечна освіта є тим інструментом, який має забезпечити підготовку комунікаційного посередника, що сприятиме гармонійній адаптації суспільства до цифрових трансформацій інформаційного простору, подоланню викликів технологій Індустрії 4.0, опануванню принципово нових можливостей життєдіяльності в умовах інтернету речей, віртуальної реальності, хмарних обчислень, великих даних, автономних роботів і штучного інтелекту. Для підготовки такого фахівця необхідна нова парадигма випереджаючого розвитку вищої бібліотечно-інформаційної освіти, мета якої — не вузька спеціалізація випускника, а його готовність до творчої діяльності в умовах невизначеності, розуміння закономірностей функціонування глобального інформаційного простору та володіння методами управління ним. Саме висококваліфікований бібліотечний фахівець, навчений ефективно діяти і пристосовувати свої послуги до стратегічних потреб розвитку цифрової економіки та суспільства знань, сприяє інноваційному поступу науково-технічного прогресу, промисловості, освіти, культури.

Проблема модернізації вищої бібліотечно-інформаційної освіти в умовах цифрових трансформацій глобального комунікаційного простору має вагомое соціально-економічне значення, є однією з пріоритетних у світовому бібліотекознавстві. Кризовий стан сучасної системи підготовки бібліотечних фахівців в Україні спричинений розпадом системи державного замовлення на їх підготовку, постійним недофінансуванням галузі вищої освіти, повільними темпами оновлення змісту освітніх програм та зношеністю матеріально-технічної бази освітньої інфраструктури, падінням престижу науково-педагогічної діяльності, слабкістю зворотного зв'язку між закладами вищої освіти та роботодавцями призводить до поглиблення відставання країни в галузі продукування якісних і конкурентоспроможних кадрів для інформаційного ринку.

Створення концептуальних засад модернізації сучасної системи вищої бібліотечно-інформаційної освіти, адаптованої до євроінтеграційних, технологічних та ринкових перетворень, що відбуваються нині в Україні, сприятиме підвищенню ефективності підготовки бібліотечних фахівців, зростанню престижу бібліотечного соціального інституту, прискоренню темпів розбудови цифрової економіки та суспільства знань.

Актуальність дослідження зумовлена необхідністю наукового осмислення та практичного подолання суттєвих суперечностей між: потребами ринку праці в інформаційних фахівцях нового покоління і повільними темпами оновлення змісту та технологій навчання бібліотечних кадрів; очікуваннями суспільства в підвищенні рівня цифрових компетентностей бібліотечних фахівців в умовах розгортання Індустрії 4.0 та низькою якістю їх формування в більшості ЗВО України; завданнями прискореної інтеграції вищої бібліотечно-інформаційної освіти до Європейського освітнього простору та значною інерційністю української системи підготовки кадрів для бібліотечної галузі; необхідністю запровадження інноваційних підходів до організації навчання бібліотечних фахівців та відсутністю інноваційних моделей оптимізації цього процесу.

Подолання зазначених суперечностей потребує розроблення теоретико-методологічних засад модернізації вищої бібліотечно-інформаційної освіти в Україні в умовах цифрових трансформацій. Необхідність ґрунтовного дослідження цієї проблеми зумовлена також тим, що на фоні багатьох переваг технологій Бібліотеки 4.0. стрімко активізувалися спроби теоретичного обґрунтування історичної приреченості бібліотечної професії, її заміни штучним інтелектом. Ситуація загострилася також і через відсутність у сучасному бібліотекознавстві узагальнюючих наукових досліджень докторського рівня, присвячених комплексному вивченню еволюції, сучасного стану та перспектив трансформації системи вищої бібліотечно-інформаційної освіти в цифровому суспільстві та євроінтеграційних перспективах України. Таким чином, потреба наукового осмислення еволюційних змін у системі підготовки бібліотечних фахівців зумовлює необхідність вироблення концептуального знання щодо перспектив її існування та векторів розвитку.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Обраний напрям дослідження пов'язаний із реалізацією законів України «Про бібліотеки і бібліотечну справу», «Про вищу освіту», «Стратегії розвитку бібліотечної справи в Україні до 2025 р. «Якісні зміни бібліотек задля забезпечення сталого розвитку України», «Стратегії розвитку вищої освіти в Україні на 2022–2032 роки», Рекомендацій 2006/962/ЄС Європейського Парламенту та Ради (ЄС) «Про основні компетенції для навчання протягом усього життя», «Концепції розвитку цифрових компетентностей та плану заходів з її реалізації», інших законодавчих та програмних документів українського уряду.

Мета і завдання дослідження. Мета дослідження — розроблення теоретико-методологічних засад модернізації системи вищої бібліотечно-інформаційної освіти України в умовах євроінтеграції та цифровізації суспільства.

Реалізація означеної мети передбачає виконання таких завдань дослідження:

- дослідити історіографію наукової думки щодо інституціоналізації складових системи вищої бібліотечної освіти в Україні;
- обґрунтувати методологічний інструментарій дослідження;
- визначити періодизацію виникнення та розвитку системи вищої бібліотечної освіти в Україні, охарактеризувати сучасний стан її функціонування;
- охарактеризувати світовий досвід інституціоналізації та розвитку вищої бібліотечно-інформаційної освіти;
- визначити вектори модернізації бібліотечно-інформаційної освіти в Україні в умовах цифровізації та євроінтеграції;
- розробити інноваційні моделі розбудови системи ступеневої бібліотечно-інформаційної освіти в Україні.

Об'єкт дослідження — система вищої бібліотечно-інформаційної освіти.

Предмет дослідження — еволюційні трансформації та вектори модернізації вищої бібліотечно-інформаційної освіти в Україні в умовах євроінтеграції та цифровізації суспільства.

Гіпотеза дослідження. Модернізація сучасної системи вищої бібліотечно-інформаційної освіти має ґрунтуватися на об'єктивних закономірностях розвитку цього феномену й органічному поєднанні євроінтеграційних трендів перебудови освітньої галузі з цифровими трансформаціями Бібліотеки 4.0. Розроблення теоретико-методологічних засад означеної модернізації сприятиме підвищенню якості та конкурентоспроможності випускників бібліотекознавчих освітніх програм українських ЗВО, повнішій реалізації їх фахових компетентностей щодо оперативного й усебічного задоволення інформаційних потреб громадян України, скорішій інтеграції до європейського освітнього простору, прискоренню темпів цифровізації суспільства.

Методи дослідження. Методологічна база дослідження ґрунтується на поєднанні евристичних можливостей системного, соціокомунікативного, історико-генетичного, інтегративного, компетентнісного та компаративного підходів. Це дозволило відтворити складові системи ступеневої вищої бібліотечної освіти, визначити її зв'язки та взаємозалежності з національною системою вищої освіти України, встановити об'єктивні чинники, що впливають на ефективність її функціонування та зумовлюють змістовні, структурні та організаційно-функціональні трансформації на різних історичних етапах її еволюції, сформулювати закономірності розвитку, які розкривають механізми оновлення системи й інструменти управління нею. Термінологічний метод допоміг уточнити понятійний апарат предметної сфери, що досліджується; компаративний аналіз — визначити особливості

національних систем підготовки бібліотечних фахівців у різних країнах світу; метод концептуального моделювання — розробити інноваційні моделі розбудови системи ступеневої бібліотечно-інформаційної освіти в сучасних умовах; джерелознавчий пошук — дослідити історіографію наукової думки щодо інституціоналізації складових системи вищої бібліотечної освіти в Україні та світі.

Теоретичну базу дослідження складають теорії, ідеї, концептуальні положення, викладені у фундаментальних працях з бібліотекознавства (О. Воскобойнікова-Гузєва, Л. Дубровіна, В. Ільганаєва, Н. Кушнарєнко, М. Слободяник, О. Онищенко); теорії соціальних комунікацій (І. Давидова, В. Ільганаєва, Н. Кушнарєнко, Г. Швецова-Водка); інформатизації та цифровізації бібліотечної галузі (Л. Костєнко, М. Сенченко, Л. Філіпова, О. Мар'їна); бібліотечної професіології (В. Бабич, Н. Бачинська, Л. Демчина, В. Загуменна, Н. Кушнарєнко, О. Матвієнко, Т. Новальська, О. Олійник, В. Пашкова, Л. Петрова, А. Соляник, В. Сошинська, М. Цивін, А. Чачко, С. Чуканова, І. Шевченко, В. Шейко та ін.). Використано також результати досліджень зарубіжних бібліотекознавців, котрі розробляють проблеми підвищення якості підготовки бібліотечних фахівців, серед них: К. Девідсон, Г. Кнох-Мунд, Н. Кумар, Й. Маводза, Г. Пум, Р. Рубін, Д. Селінго, Ф. Стайлоу, А. Хан та ін.

Наукова новизна одержаних результатів полягає в тому, що це перша дисертація, присвячена розробленню теоретико-методологічних засад модернізації системи вищої бібліотечно-інформаційної освіти України в умовах євроінтеграції та цифровізації суспільства. Її результати і висновки утворюють цілісне вчення щодо ефективного вирішення стратегічно важливої проблеми підвищення якості підготовки фахівців для інформаційної галузі України, що має не лише важливе загальнопрофесійне, але й велике соціокультурне значення.

Наукова новизна виявляється в тому, що в дисертації *вперше*:

– досліджено еволюцію наукових поглядів на проблеми інституціоналізації складових системи вищої бібліотечно-інформаційної освіти, визначено три етапи розробки проблем удосконалення підготовки бібліотечних кадрів в Україні (початковий (1904–1990 рр.), системних теоретичних узагальнень (1991–2014 рр.), модернізаційних трансформацій (2014 р. — понині)), з'ясовано сутність наявної проблемної ситуації — відсутність єдиної концептуальної основи модернізації вищої бібліотечно-інформаційної освіти в умовах сучасних українських реалій;

– запроваджено новий науковий напрям — інформаційну професіологію, яка вивчає особливості формування системи професійних компетентностей сучасного інформаційного фахівця, уведено до наукового обігу

нові ідеї про особливості підготовки бібліотекаря цифрового суспільства, обґрунтовано вектори модернізації сучасної системи вищої ступеневої бібліотечно-інформаційної освіти як складової європейського освітнього та цифрового комунікаційного простору;

- розроблено періодизацію генези та розвитку складових системи вищої бібліотечно-інформаційної освіти в Україні, визначено п'ять основних етапів, що відбивають специфіку формування її інституціональної та когнітивної інфраструктури: зародження на теренах України (XIX–початок XX ст.); становлення державної централізованої системи вищої бібліотечної освіти (1930–1960-ті рр.); інституціоналізації регіональних бібліотечних наукових шкіл (1970–1990-ті рр.); диверсифікації освітніх напрямів підготовки бібліотечно-інформаційних фахівців в умовах інформатизації суспільства (2000–2020 рр.); модернізації системи вищої бібліотечно-інформаційної освіти під впливом євроінтеграційних та цифрових трансформацій (2021 — понині);

- з'ясовано сучасний стан функціонування системи вищої бібліотечної освіти в Україні, доведено сформованість потужних регіональних освітньо-наукових бібліотекознавчих шкіл, визначено об'єктивні чинники, що зумовлюють необхідність її модернізації, серед яких: суспільно-політичні, економічні, техніко-технологічні, соціокомунікативні;

- узагальнено світовий досвід підготовки бібліотечних фахівців, ґрунтовано його національно-історичні особливості, освітні моделі та найкращі здобутки для запровадження до системи вищої бібліотечно-інформаційної освіти України;

- виявлено закономірності ускладнення змісту та диверсифікації спеціалізацій підготовки бібліотечних фахівців, збереження бібліотекознавчої складової та посилення міждисциплінарності освітніх програм в умовах цифрової конвергенції;

- обґрунтовано інноваційні моделі розбудови системи ступеневої бібліотечно-інформаційної освіти України: інфоцентричну та культуроцентричну, визначено їх профілізацію та спрямованість на формування професійних компетентностей майбутніх фахівців.

Удосконалено:

- терміносистему предметної сфери «бібліотечна професіологія» через уточнення сутності понять «цифровий бібліотекар», «цифрові компетентності бібліотечного фахівця», «складові цифрової культури бібліотечного фахівця» та ін.;

- наукові уявлення про інституціоналізацію й особливості формування регіональних освітньо-наукових шкіл у галузі бібліотекознавства та документознавства на теренах України.

Набули подальшого розвитку:

- методи адаптації бібліотечної складової до умов підготовки фахівців у межах інтегрованої спеціальності «Інформаційна, бібліотечна та архівна справа» (посилення універсальності та міждисциплінарності ОП);
- наукові уявлення про можливості профілізації освітніх програм підготовки бібліотечно-інформаційних фахівців в умовах цифровізації глобального комунікаційного простору (програми подвійних дипломів);
- концептуальні засади розвитку єдиної когнітивної бази ступеневої підготовки фахівців зі спеціальності «Інформаційна, бібліотечна та архівна справа» (фундаменталізація освіти та трансдисциплінарний підхід).

Практичне значення одержаних результатів полягає в тому, що створено теоретико-методологічні засади модернізації вищої бібліотечно-інформаційної освіти як найважливішого чинника побудови інформаційного суспільства й інтеграції України до європейського освітнього простору. Результати дослідження доцільно використати в процесі створення нового покоління стандартів вищої освіти зі спеціальності В13 «Бібліотечна, інформаційна та архівна справа», оновлення змісту й структури освітніх програм з означеної спеціальності, перегляді чинних та розробленні інноваційних навчальних планів підготовки бібліотечно-інформаційних фахівців різних освітніх рівнів, удосконалення навчального контенту й інноваційних методів викладання, у системі підвищення кваліфікації та перепідготовки науково-педагогічних і бібліотечних кадрів. Основні наукові положення й висновки дисертації реалізовано під час науково-педагогічної та адміністративно-управлінської діяльності здобувача в Київському національному університеті культури і мистецтв, зокрема й для підвищення якості підготовки бібліотечно-інформаційних фахівців.

Особистий внесок здобувача. Дисертаційна робота виконана автором самостійно, основні наукові положення, висновки й рекомендації, які виснені на захист, одержано автором особисто. У публікаціях, виконаних у співавторстві, внесок здобувача складає 60%.

Апробація результатів дослідження. Основні результати роботи оприлюднено на міжнародних і всеукраїнських наукових конференціях: «Культурологія та соціальні комунікації: інноваційні стратегії розвитку» (Харків, 2019, 2020, 2021, 2022, 2023); «Інформація, комунікація та управління знаннями в глобалізованому світі» (Київ, 2020, 2021, 2022); «Інформаційні технології в культурі, мистецтві, освіті, науці, економіці та бізнесі» (Київ, 2021); «Сучасна українська держава: вектори розвитку та шляхи мобілізації» (Одеса, 2017); «Культура та інформаційне суспільство ХХІ століття» (Харків, 2017); «Україна і світ у третьому тисячолітті: політичний, економічний, правовий та культурний виміри» (Одеса, 2016); «Документ, мова,

соціум: теорія та практика» (Київ, 2014); «Проблеми формування інформаційної культури особистості» (Маріуполь, 2013).

Публікації. Основні наукові результати дослідження викладені в 39 публікаціях: 1 монографія, 23 наукові статті, з них 4 — у зарубіжних періодичних виданнях, що індексуються в міжнародних наукометричних базах Scopus та WoS, 1 — в інших зарубіжних періодичних виданнях, 16 статей у фахових періодичних наукових виданнях України категорії «Б», 2 — в інших періодичних наукових виданнях, 14 тез доповідей на міжнародних і всеукраїнських наукових конференціях, 1 — навчально-методичний посібник.

Кандидатська дисертація на тему «Інформаційна культура як чинник трансформації сучасної освіти» була захищена у 2011 році, її матеріали в тексті докторської дисертації не використовувалися.

Структура й обсяг дисертації у формі монографії. Робота складається зі вступу, чотирьох розділів із підрозділами, висновків, списку використаних джерел, додатків. Загальний обсяг дисертації у формі монографії становить 284 сторінки, обсяг основного тексту — 246 сторінок, бібліографія містить 419 найменувань.

ОСНОВНИЙ ЗМІСТ ДИСЕРТАЦІЇ

У **вступі** обґрунтовано актуальність обраної теми, її зв'язок з науковими програмами і планами; визначено мету, завдання, об'єкт і предмет дослідження; сформульовано гіпотезу, обґрунтовано теоретико-методологічні засади наукової розвідки; розкрито наукову новизну й практичне значення одержаних результатів; наведено відомості про особистий внесок здобувача, апробацію результатів дослідження, публікації дисертанта.

У **першому розділі** «**Теоретико-методологічні засади дослідження еволюційних трансформацій бібліотечно-інформаційної освіти**», який складається з двох підрозділів, висвітлено еволюцію наукової думки щодо інституціоналізації системи вищої бібліотечної освіти в Україні, стан теоретичного осмислення сучасних проблем модернізації підготовки бібліотечних кадрів; визначено теоретико-методологічну базу і методи дослідження.

У підрозділі 1.1 «*Історіографія наукової думки щодо інституціоналізації системи вищої бібліотечної освіти в Україні*» охарактеризовано рівень розробленості досліджуваної проблеми. Узагальнення історіографії наукової думки щодо формування теоретичних засад розбудови системи вищої бібліотечно-інформаційної освіти в Україні дозволило встановити початок активізації публікаційної активності фахівців з проблем підвищення якості підготовки бібліотечних кадрів. Якщо в 1990-х рр. це були поодинокі розвідки бібліотекознавців, присвячені історії та сучасному стану розбудови

системи вищої бібліотечної освіти в умовах незалежності України, то з початком 2000-х рр. потік публікацій з означеної проблематики стабільно зростає. Найбільша кількість публікацій цього періоду належить представникам київської бібліотекознавчої школи, вони присвячені ключовим трендам та напрямам модернізації вищої бібліотечно-інформаційної освіти, зокрема її цифровізації, стандартизації, проблемам запровадження компетентнісного підходу та інтеграції до Європейського простору вищої освіти. Найвищу продуктивність у розробленні ключових питань удосконалення системи підготовки бібліотечних фахівців виявили такі представники київської бібліотекознавчої школи як Н. Бачинська, О. Воскобойнікова-Гузєва, В. Загуменна, О. Матвієнко, Т. Новальська, О. Сербін, Я. Хімч, В. Цивін, А. Чачко, С. Чуканова, І. Шевченко, Т. Ярошенко та ін. Серед представників харківської бібліотекознавчої школи — це І. Давидова, В. Ільганаєва, Н. Кушнарєнко, О. Мар'їна, В. Сєдих, А. Соляник, Л. Філіпова, Г. Шемаєва. Доведено, що, незважаючи на значну кількість публікацій, відсутні узагальнюючі фундаментальні праці, присвячені розробленню теоретико-методологічних засад модернізації системи вищої бібліотечної освіти в сучасних умовах, що актуалізує тему дисертаційного дослідження.

У підрозділі 1.2 «*Методологічна база дослідження*» обґрунтовано доцільність комплексного застосування дисертантом евристичних можливостей системного, соціокомунікативного, історико-генетичного, інтегративного, компетентнісного та компаративного підходів, що дозволило запобігти фрагментарності й описовості наукової розвідки, розробити цілісну теорію модернізації вищої бібліотечно-інформаційної освіти, відтворити її еволюційні трансформації та виявити закономірності розвитку. Застосування системного підходу надало змоги визначити базовими складовими вищої бібліотечної освіти як системи зміст освіти, який відповідає вимогам роботодавців та завданням державної політики в галузі вищої освіти щодо підготовки конкурентоспроможного фахівця; контингент здобувачів; науково-педагогічний персонал; матеріальну, фінансову й організаційно-технологічну інфраструктуру реалізації освітнього процесу. Доведено, що між цими складовими діють прямі та зворотні зв'язки, зв'язки взаємодії та протидії, що забезпечують відповідність науково-педагогічного персоналу державним ліцензійним вимогам, можливості наповнення освітнього контенту сучасним змістом, створення модерної організаційно-технологічної інфраструктури навчання, виховання та розвитку здобувачів, оскільки незбалансований розвиток будь-якої складової системи бібліотечної освіти суттєво знижує якість підготовки бібліотечних фахівців.

Визначено фактори зовнішнього середовища, що впливають на систему вищої бібліотечної освіти, оскільки саме із зовнішнього оточення надходять

керівні установки державної інформаційної та освітньої політики, фінансування закладів освіти, де формуються суспільні уявлення про імідж бібліотеки й бібліотечної професії, вимоги роботодавців до бібліотечного персоналу та запити користувачів на асортимент бібліотечно-інформаційних сервісів.

Підкреслено, що зовнішнє середовище рухливе й нестабільне, це зумовлено низкою об'єктивних обставин: зміною суспільно-політичних, економічних, соціокультурних відносин, техніко-технологічним прогресом, певним етапом інформаційної революції та винайденням новітніх засобів комунікації, зростанням або зменшенням попиту користувачів на бібліотечне обслуговування, ускладненням їх інформаційних потреб тощо. Відокремлено сукупність динамічних факторів зовнішнього середовища, що суттєво впливають на стан та якість вищої бібліотечної освіти, серед них: економічні, політико-правові, науково-методичні, техніко-технологічні, соціокультурні.

Застосування соціокомунікативного підходу надало змоги простежити ускладнення функцій, компетентностей бібліотекаря, змісту його фахової підготовки, розширення та поглиблення її спеціалізації залежно від еволюції бібліотеки як складової системи соціальних комунікацій.

Евристичний інструментарій історико-генетичного підходу дозволив дослідити взаємодію основних складових системи вищої бібліотечної освіти в процесі їх еволюції та виявити специфічні закономірності її розвитку як відображення об'єктивних механізмів утворення нового, як умову оптимізації управління системою та прогнозування її майбутнього стану, а також визначити п'ять основних етапів формування інституціональної та когнітивної інфраструктури підготовки в Україні бібліотечно-інформаційних фахівців. Під час дослідження використовувалися також компаративний та інтегративний підходи, метод контент-аналізу, концептуального моделювання, термінологічний аналіз та джерелознавчий пошук, що сприяло досягненню мети дисертаційної розвідки та реалізації її завдань.

У другому розділі «**Гене́за та основні етапи еволюції бібліотечно-інформаційної освіти в Україні**», який складається з чотирьох підрозділів, охарактеризовано періодизацію виникнення, становлення та розвитку національної системи вищої бібліотечної освіти.

У підрозділі 2.1 «*Етап зародження вищої бібліотечної освіти на теренах України (XIX–початок XX ст.)*» проаналізовано первинні форми бібліотечної освіти: від першого досвіду викладання бібліотечних дисциплін викладачем Кременецького ліцею, видатним українським бібліографом Павлом Янковським у 1809–1833 рр. до курсових форм підготовки бібліотекарів. Підкреслено, що головний внесок в обґрунтування необхідності

запровадження спеціальної освіти для підготовки бібліотечних фахівців належить харківським бібліотекознавцям К. Рубінському та Л. Хавкіній, котрі на основі вивчення зарубіжного, зокрема й американського, досвіду розбудови бібліотечних шкіл при університетах, довели соціокультурну значущість та інтелектуальну ємність бібліотечної професії.

Зазначено, що першим кроком Л. Хавкіної до запровадження бібліотечної освіти було створення нею в 1903 р. в Харківській громадській бібліотеці (нині ХДНБ імені В. Г. Короленка) кабінету бібліотекознавства з музеєм наочних посібників з бібліотечної справи як науково-методичної бази підготовки бібліотекарів. Цю ідею Любов Борисівна запозичила з досвіду підготовки бібліотекарів у США та Великій Британії. У 1904 р. на Третньому з'їзді діячів з технічної та професійної освіти Л. Хавкіна виступила з доповіддю «Про професійну підготовку бібліотекарів», де обгрунтувала проєкт такої підготовки на основі відкриття всеросійських бібліотечних курсів, а згодом і спеціального навчального закладу бібліотечного профілю. Цей проєкт було підтримано з'їздом, але відкрити курси Л. Хавкіній удалося лише в 1913 р. на базі Московського міського народного університету імені А. Шанявського. Лише в 1918 р. зусиллями передової демократичної інтелігенції аналогічні курси вдалося відкрити в Харкові при Товаристві поширення в народі грамотності та в Києві — при Фребелівському педагогічному інституті.

Концепція К. Рубінського щодо запровадження системи вищої бібліотечної освіти передбачала створення спеціалізованих кафедр бібліотекознавства та бібліографії при Харківському та Санкт-Петербурзькому університетах, відкриття спеціальних курсів для підготовки бібліотечного персоналу, плану організації стажувань бібліотекарів, котрі вже мають непрофільну вищу освіту, для систематичного підвищення їх кваліфікації. Але цю концепцію не вдалося втілити, перевагу було надано короткостроковій курсовій підготовці бібліотекарів, яка з 1919 р. поширювалася в Києві, Житомирі, Одесі, Полтаві, Чернігові й інших українських містах.

Зазначено, що встановлення в Україні більшовицького режиму призвело до централізації системи курсової підготовки бібліотекарів. У листопаді 1920 р. на базі Позашкільного відділу Наркомпросу було створено Головний політико-освітній комітет (Головполітосвіта), у підпорядкуванні якого в 1920–1930 рр. перебувала вся система політичної освіти та культурно-освітньої роботи, бібліотечна та музейна галузь, красзнавство. Головною метою підготовки бібліотечних фахівців стало перетворення їх на пропагандистів ідей комуністичної диктатури, тому осередками їх підготовки стали факультети політичної освіти. Серед основних завдань Головполітосвіти була не лише ліквідація неграмотності населення, але й поширення

комуністичної ідеології, тому в 1920 р. Бібліотечний відділ Головополітосвіти з метою підготовки кваліфікованих бібліотекарів-пропагандистів ініціював організацію короткострокових курсів для проведення політосвітньої роботи в бібліотеці. Аналогічні курси було відкрито при Губполітосвіті в кожній з 12 українських губерній, що створило цілісну мережу курсової підготовки фахівців для публічних бібліотек, але курсова система фахової підготовки функціонувала епізодично й безсистемно. Школи політосвіти та технікуми комуністичної освіти також не могли задовольнити потребу зростаючої мережі публічних бібліотек у кваліфікованих кадрах.

Підкреслено, що першим в Україні закладом вищої освіти, який у 1925–1926 н. р. розпочав підготовку бібліотечних кадрів, був створений на руїнах закритого більшовиками Харківського університету Харківський інститут народної освіти (ХІНО), на факультеті політичної освіти якого було відкрито книжково-бібліотечну секцію. У 1927 р. на факультеті політосвіти було створено самостійне бібліотечне відділення, з 1927–1928 н. р. термін підготовки бібліотекарів було збільшено з трьох до чотирьох років, випускники здобували кваліфікацію «Організатор-методист бібліотечної роботи і викладач бібліотечних дисциплін».

Зауважено, що на західноукраїнських землях, що перебували тоді в умовах австро-угорського та польського поневолення, не було умов для інституціоналізації вищої бібліотечної освіти. Різноманітні форми курсового навчання та підвищення кваліфікації бібліотекарів на достатньо високому методичному рівні організували найкращі представники прогресивної інтелігенції, які дбали про збереження української ідентичності та розвиток національної культури, поширення мережі бібліотек та залучення до читання широких верств населення Галичини.

У підрозділі 2.2 *«Етап становлення державної централізованої системи бібліотечної освіти УРСР (1930–1960 рр.)»* охарактеризовано створену Наркомпросом триступеневу систему спеціальної бібліотечної освіти, яка охоплювала освітні заклади вищого рівня (три або чотирирічні бібліотечні факультети інститутів), заклади середньої спеціальної освіти (дво-трирічні бібліотечні технікуми, бібліотечні відділення технікумів політосвіти та педагогічних технікумів, бібліотечні школи) та початкову ланку підготовки та перепідготовки бібліотекарів (бібліотечні курси, семінари, бібліотечне учнівство при потужних бібліотеках). Передбачалося також охопити працюючих бібліотечних працівників без фахової освіти системою заочного навчання.

Підкреслено, що в першій половині 1930-х рр. єдиним навчальним закладом, що здійснював підготовку бібліотекарів вищої кваліфікації був створений на базі ХІНО Харківський інститут політичної освіти (ХІПО),

який у 1931 р. було реорганізовано у Всеукраїнський інститут комуністичної освіти (ВУІКО). Зміна статусу інституту та нагальна потреба країни у кваліфікованих кадрах бібліотечного профілю дозволили завідувачці кафедри бібліотекознавства Н. Фрідьвей ініціювати відкриття при кафедрі аспірантури, профіль досліджень якої передбачав вивчення методики роботи з читачем, літератури для дітей та бібліографії.

Акцентовано, що на бібліотечному факультеті ВУІКО здійснювалася підготовка організаторів бібліотечної справи, а згодом — організаторів-методистів, реалізовувалися новаторські навчальні плани щодо підготовки викладачів бібліотечних дисциплін. Незважаючи на заідеологізованість освітнього процесу, цикл фахових навчальних дисциплін становив не менше 30 %, практична підготовка студентів здійснювалася на базі найкращих бібліотек Харкова, що суттєво підвищувало якість навчання бібліотечних кадрів. Розширили й географічні межі підготовки бібліотекарів: відповідно до наказу Наркома освіти УСРР від 24.01.1934 р. з 1 вересня 1934 р. у Києві відкрили філію ВУІКО у формі вечірнього бібліотечного факультету без відриву від виробництва з трирічним терміном навчання, упровадили курсову систему перепідготовки завідувачів районних бібліотек, викладачів бібліотечних дисциплін технікумів.

Зауважено, що постійне збільшення кількості публічних бібліотек і хронічна нестача кваліфікованих бібліотечних фахівців зумовили реорганізацію ВУІКО в Український бібліотечний інститут (УБІ) з трирічним курсом навчання, відповідно до наказу НКО УСРР № 727 від 1 липня 1935 р. Структурно УБІ мав три факультети: працівників масових бібліотек; працівників дитячих бібліотек; перепідготовки бібліотечних працівників без відриву від виробництва. Установлено, що однією з форм вирішення проблеми підготовки нової генерації «політично надійних» кадрів стала організація політосвітніх шкіл, у яких до 50% навчального часу виділялося на значні за обсягом курси з основ марксизму-ленінізму, політичної економії, діалектичного й історичного матеріалізму, атеїзму, історії КПРС тощо. У 1930-ті рр. політосвітні школи, окрім Києва, Харкова, Одеси, було відкрито в Дніпропетровській, Донецькій областях, Харківський, Черкаський та Олександрійський технікуми політосвіти було перейменовано в політосвітні школи. До 1939 р. політосвітні школи підготували близько 1500 культосвітніх працівників, зокрема й бібліотекарів, але обсяги підготовки кваліфікованих бібліотекарів не встигали за темпами бібліотечного будівництва. Це зумовило необхідність розширення географії відкриття профільних освітніх закладів та перейменування в серпні 1939 р. Українського бібліотечного інституту в Харківський державний бібліотечний інститут (ХДБІ), у структурі якого почав функціонувати заочний відділ. У Києві на

базі відкритого в 1935 р. факультету перепідготовки бібліотечних кадрів без відриву від виробництва був організований консультаційний пункт ХДБІ, але його діяльність була недостатньо потужною для повного задоволення потреби в бібліотечних кадрах центральних і західних регіонів країни.

Розвиток централізованої системи підготовки бібліотечних кадрів, яка мала середню спеціальну та вищу ланки, був перерваний нападом на СРСР фашистської Німеччини: з початком бойових дій більшість бібліотечних шкіл та технікумів було закрито, а окремі навчальні заклади продовжували підготовку кадрів в умовах евакуації за скороченими термінами навчання. Після звільнення України від фашистських загарбників почалося відновлення мережі бібліотечних навчальних закладів: у 1943 р. ХДБІ відновив свою роботу як бібліотечний факультет у складі Харківського педагогічного інституту ім. Г. С. Сковороди, здійснюючи підготовку працівників для найчисленнішої категорії бібліотек — масових; на деокупованих територіях на базі колишніх шкіл політосвіти відкривалися технікуми політосвіти з відділами бібліотечної і клубної роботи. З 1 червня 1947 р. ХДБІ як самостійний заклад розпочав свою роботу у складі трьох факультетів: бібліотекознавства; бібліографії; бібліотек для дітей та юнацтва з набором на денне відділення 250 осіб, на заочне — 300. У Києві та Львові відкрили філії ХДБІ, на базі технікумів політосвіти утворювали культурно-освітні технікуми. У 1961 р. реформування системи середньої спеціальної бібліотечної освіти завершилося перейменуванням технікумів підготовки культурно-освітніх працівників у культурно-освітні училища, які обов'язково мали бібліотечні відділення. Їх активна діяльність у різних регіонах країни дозволила забезпечити кваліфікованими бібліотечними фахівцями потужну мережу міських та сільських бібліотек.

Нагальна потреба в збільшенні обсягів та спектра підготовки кадрів у галузі культури призвела до зміни статусу єдиного в той час в Україні бібліотечного інституту: у 1964 р. ХДБІ було реорганізовано в Харківський державний інститут культури (ХДІК), у 1968 р. на базі його Київської філії було відкрито Київський державний інститут культури (КДІК, нині — Київський національний університет культури і мистецтв), що сприяло активізації формування регіональних бібліотекознавчих осередків.

У підрозділі 2.3 *«Етап інституціоналізації регіональних бібліотечних наукових шкіл як основи фундаменталізації вищої бібліотечної освіти (1970–1990-ті рр.)»* висвітлено особливості становлення київської, рівненської, миколаївської, львівської науково-освітніх інституцій, що суттєво прискорило темпи та підвищило якість формування кадрового потенціалу бібліотек України, створило умови для підготовки науково-педагогічних працівників у галузі книгознавства, бібліотекознавства та бібліографознавства.

Зазначено, що в цей період прискорилося диверсифікація галузевих і функціональних напрямів підготовки бібліотечних фахівців у ХДІК та КДІК, на їх бібліотечних факультетах відкривалися нові кафедри, що сформували потужний науковий потенціал для підтримки інноваційних напрямів підготовки бібліотечно-інформаційних фахівців. Так, у 1970-х рр. на потребу Державної системи науково-технічної інформації України у кваліфікованих кадрах на базі бібліотечного факультету ХДІК було запроваджено дві нові спеціалізації: на денному відділенні «Технічні бібліотеки», на заочному — «Органи науково-технічної інформації», які за змістом підготовки фахівців були спрямовані на науково-аналітичну та патентно-ліцензійну діяльність.

У 1971 р. у КДІК відкрито аспірантуру зі спеціальності «Бібліотекознавство і бібліографія» з денною та заочною формами навчання, випускники якої підвищували науковий ценз викладацького складу профільних кафедр, закладали підвалини для формування власних наукових шкіл. У відповідь на потребу покращення кадрового забезпечення бібліотек західних і південних регіонів України в 1970 р. відкрито Рівненський культурно-освітній факультет КДІК (набір студентів за спеціалізацією «Масові та наукові бібліотеки» на денну форму навчання склав 60 осіб, на заочну — 120), у 1971 р. було відкрито Миколаївський культурно-освітній факультет КДІК, на якому перший набір студентів зі спеціальності «Бібліотекознавство і бібліографія» становив 120 осіб (4 групи), що в 1972 р. дозволило відкрити окрему випускову кафедру бібліотекознавства і бібліографії. У Рівному й Миколаєві здійснювали підготовку студентів за універсальною спеціалізацією «Масові та наукові бібліотеки», термін навчання за денною формою становив чотири роки, за заочною — п'ять.

Зазначено, що в 1976–1977 н. р. в Україні було введено в дію новий навчальний план зі спеціальності «Бібліотекознавство та бібліографія» з метою здійснення переходу до підготовки бібліотекаря широкого профілю. Передбачалися спеціалізації як за галузевими комплексами літератури (суспільно-політична, природничо-наукова, технічна, сільськогосподарська, художня, мистецтвознавча, дитяча), так і за бібліотечно-бібліографічними функціями (методист, комплектатор, бібліограф-інформатор тощо). Це надавало змогу готувати фахівців для різних типів бібліотек (масових, універсальних наукових, спеціальних) та різних ділянок бібліотечної роботи. На той час орієнтація на підготовку бібліотекаря-бібліографа широкого профілю в поєднанні з галузевою і функціональною спеціалізаціями вважалася найбільш ефективною.

У 1979 р. на базі Рівненської філії Київського державного інституту культури було створено самостійний вищий навчальний заклад — Рівненський державний інститут культури (РДІК), у структурі якого було відкрито

бібліотечний факультет. У 1983–1998 рр. підготовку бібліотечних фахівців здійснювали на факультеті документальних комунікацій та менеджменту РДК, а в 1999 р. в межах оптимізації мережі закладів вищої освіти регіону РДК увійшов до складу Рівненського державного гуманітарного університету.

Доведено, що в 1970-1980-ті рр. у вищій бібліотечній освіті України відбулися суттєві зрушення: підвищувався науковий ценз викладацького складу, удосконалювалися зміст і структура навчального процесу, покращувалося його науково-методичне забезпечення через видання перших ґрунтовних навчальних посібників та конспектів лекцій, зміцнювалися зв'язки освіти з виробництвом, упроваджувалися проблемне викладання матеріалу і технічні засоби навчання, покращувалася його наочність тощо. Однак у змісті та методиках навчання майбутніх фахівців ще недостатньо відбивалися процеси інформатизації суспільства, опановувалися новітні інформаційні технології. Існуючі на той час в УРСР профільні заклади вищої освіти працювали ізольовано, що негативно впливало на якість підготовки бібліотечно-бібліографічних кадрів в Україні.

Підкреслено, що до початку 1990-х рр. у системі вищої бібліотечної освіти тривав диктат центральних органів управління освітою СРСР щодо визначення переліку обов'язкових дисциплін навчальних планів. Так, у 1980 р. було розпочато централізовану розробку нового навчального плану зі спеціальності 2113 «Бібліотекознавство і бібліографія», який було затверджено та введено в дію з 1983–1984 н. р. на всіх бібліотечних факультетах інститутів культури, університетів і педагогічних інститутів Радянського Союзу.

Новий навчальний план реалізовував концепцію поглибленої галузевої підготовки майбутніх фахівців за такими спеціалізаціями: бібліотекознавство та бібліографія суспільно-політичної літератури; бібліотекознавство та бібліографія художньої літератури і літератури з мистецтва; бібліотекознавство та бібліографія дитячої та юнацької літератури; бібліотекознавство та бібліографія технічної, сільськогосподарської і природничо-наукової літератури. Але нововведенням цього навчального плану було надання вченим радам інститутів права самостійно визначати обсяг та назви дисциплін спеціалізацій, курсів за вибором, а також факультативних курсів і затверджувати програми з цих дисциплін, вводити нові кваліфікації і вибіркові курси згідно з функціональною спеціалізацією, видавати студентам відповідні посвідчення. Дозволялося змінювати терміни проведення виробничої практики з урахуванням місцевих умов, самостійно визначати дисципліни, з яких пишуться курсові роботи. Крім того, найкращим студентам дозволялося

замість складання державних іспитів з бібліотекознавства та бібліографознавства захищати дипломні роботи, що стало потужним стимулом для активізації студентської науково-дослідної діяльності. Зазначено: незважаючи на жорстку централізацію розроблення навчальних планів, які регламентувалися в Московському державному інституті культури, завідувачі випускових кафедр КДК і ХДК окрім унормованих дисциплін запроваджували до навчального процесу національно орієнтовані курси, зокрема «Історія української книги», «Історія бібліотечної справи в Україні», «Історія української бібліографії», «Краєзнавча бібліографія» тощо.

У 1989 р. на базі бібліотечного відділення Миколаївської філії КДК було утворено бібліотечний факультет, викладачі якого підтримували сталі науково-методичні зв'язки з предметними комісіями бібліотечних дисциплін Одеського, Херсонського, Миколаївського, Сімферопольського, Олександрійського училищ культури. Збільшення обсягів підготовки бібліотечних фахівців дозволило запровадити спеціалізацію бібліотекарів-бібліографів дитячих бібліотек, згодом бібліотекарів-бібліографів універсальних бібліотечно-інформаційних систем, бібліотекарів-книгознавців книготорговельних підприємств.

Доведено, що зі здобуттям незалежності України припинився централізований вплив загальносоюзних методичних центрів на зміст вищої бібліотечної освіти. Державні інститути культури України здобули можливість самостійно визначати зміст і спеціалізації підготовки бібліотекарів з урахуванням національних традицій та потреб практики. На цей час підготовку бібліотечних фахівців в Україні здійснювали профільні заклади вищої освіти (Харківський, Київський та Рівненський державні інститути культури, Миколаївська філія КДК) та 25 культурно-освітніх училищ. У першій половині 1990-х рр. стрімкий розвиток автоматизації документаційних процесів зумовив необхідність запровадження в профільних ЗВО підготовки технологів автоматизованих бібліотечних систем, відкриття нової спеціальності «Документознавство та інформаційна діяльність», що суттєво розширювало спектр підготовки фахівців для інформаційної галузі, дозволяло урізноманітнити їх кваліфікації на потреби ринку праці: документознавець-референт, документознавець-менеджер інформаційних систем, документознавець-архівіст. Значний попит абітурієнтів на нову спеціальність зумовив реорганізацію бібліотечних факультетів у факультети бібліотечно-інформаційних систем або відкриття нових факультетів — документознавства та інформаційної діяльності. Так, у 1994 р. бібліотечний факультет ХДК було перейменовано у факультет бібліотекознавства та інформатики, що відбило об'єктивні вимоги в підготовці кадрів нової генерації, здатних реалізовувати завдання інформатизації суспільства. Запроваджено підготовку

фахівців зі спеціальності «Документознавство та інформаційна діяльність», яка в 1994–1999 рр. здійснювалася за трьома спеціалізаціями: інформаційний менеджмент і маркетинг; документально-інформаційне забезпечення соціокультурної сфери; документно-інформаційне забезпечення органів управління. У січні 1997 р. у ХДІК було створено новий факультет документознавства та інформаційної діяльності.

Досвід ХДІК (з 1998 р. — Харківська державна академія культури (ХДАК)) щодо запровадження підготовки документознавців стрімко поширився серед інших ЗВО України, зокрема й технічного профілю. Так, з 1998–1999 н. р. один з найстаріших в Україні університетів — Державний університет «Львівська політехніка» отримав у Науково-методичній комісії Міністерства освіти і науки України державну ліцензію на здійснення освітньої діяльності за спеціальністю 7.020105 «Документознавство та інформаційна діяльність» з метою щорічної підготовки 30 документознавців-референтів. З цього часу в закладі формувалася науково-освітня школа підготовки документознавців з потужною ІТ-складовою.

У 1994 р. в ХДІК було відкрито аспірантуру, а з 1996 р. — докторантуру з двох спеціальностей: «Книгознавство, бібліотекознавство та бібліографознавство», «Автоматизовані системи управління та прогресивні інформаційні технології». З 1998 р. функціонує спеціалізована вчена рада з правом захисту докторських (кандидатських) дисертацій із зазначених спеціальностей. Це сприяє активізації підготовки науково-педагогічних кадрів, формуванню галузевих та персоналізованих осередків харківської освітньо-наукової школи, становленню української системи підготовки науковців та викладачів бібліотечно-інформаційного профілю, зникненню залежності в цьому питанні від аспірантур та спеціалізованих учених рад Московського та Ленінградського інститутів культури, які до цього часу були єдиними продуктивними центрами підготовки науково-педагогічних кадрів для України.

У підрозділі 2.4 *«Етап диверсифікації освітніх напрямів підготовки бібліотечно-інформаційних фахівців в умовах інформатизації суспільства (2000–2020 рр.)»* охарактеризовано вектори модернізації бібліотечно-інформаційної освіти й оновлення профілів підготовки фахівців під впливом цифровізації суспільства та підвищення вимог користувачів до якості виробництва інформаційних продуктів і послуг. Зазначено, що вже на початку 2000-х рр. більшість університетів України, що здійснювали підготовку кадрів зі спеціальності «Бібліотекознавство і бібліографія» запроваджували нові спеціалізації, що мали значний попит на ринку праці й освітніх послуг, зокрема «Бібліотечний менеджмент і маркетинг», «Автоматизовані бібліотечні системи», «Менеджмент видавничої діяльності» та ін. У 2002 р.

в Україні введено підготовку бакалаврів, а з 2004 р. — магістрів з нової спеціальності «Книгознавство, бібліотекознавство і бібліографія», посилювалася увага до покращення управлінської та техніко-технологічної підготовки фахівців, навчальний процес ґрунтувався на широкому застосуванні комп'ютерних і телекомунікаційних технологій, ресурсів та сервісів Інтернет. Значна увага приділялася науково-дослідній роботі студентів, уведенню до навчальних планів захистів бакалаврських та магістерських кваліфікаційних досліджень, найкращих випускників рекомендували до продовження навчання в аспірантурі, а після успішного захисту кандидатської дисертації — у докторантурі.

Обґрунтовано, що потужним тригером диверсифікації освітніх напрямів підготовки бібліотечно-інформаційних фахівців стає введення в Україні нової наукової галузі «Соціальні комунікації», в структурі якої були зокрема такі наукові спеціальності: 27.00.01 — теорія та історія соціальних комунікацій; 27.00.02 — документознавство, архівознавство; 27.00.03 — книгознавство, бібліотекознавство, бібліографознавство. Відкриття спеціалізованих учених рад з означених спеціальностей у ХДАК, Київському національному університеті культури і мистецтв (КНУКіМ), Національній академії керівних кадрів культури і мистецтва (НАККіМ) сприяло прискоренню підготовки науково-педагогічних кадрів з означених спеціальностей.

Доведено, що на цей час в Україні утворилися об'єктивні умови для підготовки документознавців рівня кандидата та доктора наук. Близько 30 університетів України на початку 2000-х рр. почали здійснювати підготовку бакалаврів і магістрів зі спеціальності «Документознавство та інформаційна діяльність», найкращі їх випускники бажали продовжувати навчання на освітньо-науковому рівні, нагальною була потреба в підготовці науково-педагогічних працівників з означеної спеціальності.

Підкреслено, що на початку 2010-х рр. стрімкі темпи цифрової конвергенції соціокомунікаційних установ призвели до злиття бібліотекознавчих та документознавчих факультетів і навчання на єдиній когнітивній та технологічній базі бібліотечних фахівців та документознавців. У змісті підготовки інформаційних фахівців було поглиблено не лише соціокомунікаційну, але й техніко-технологічну складові, здобувачі спеціальностей вивчали системи управління базами даних, автоматизовані інформаційні й інтелектуальні системи, інтернет-технології і сервіси, системи електронної комерції тощо. Головним завданням профільних закладів вищої освіти було забезпечення країни фахівцями нової генерації, здатними просувати її інтеграцію до світового інформаційного простору через виробництво інноваційних інформаційних продуктів та послуг у сфері освіти, науки, культури, державного управління.

Зазначено, що в контексті виконання завдань інтеграції системи вищої освіти України до Європейського простору вищої освіти, сприяння міжнародній академічній мобільності студентів та спрощення процедури визнання їх дипломів у 2015 р. Постановою Кабінету Міністрів України № 266 було введено в дію новий «Перелік галузей знань і спеціальностей, за якими здійснюється підготовка здобувачів вищої освіти», згідно з яким засновано нову інтегровану спеціальність «Інформаційна, бібліотечна та архівна справа», що об'єднала раніше самостійні освітні напрями «Книгознавство, бібліотекознавство і бібліографія», «Документознавство та інформаційна діяльність». У період 2018–2021 рр. було введено в дію стандарти вищої освіти за спеціальністю 029 «Інформаційна, бібліотечна та архівна справа» для першого (бакалаврського), другого (магістерського) та третього (освітньо-наукового — доктор філософії) рівнів вищої освіти, зміст яких продемонстрував підтримку на державному рівні збалансованого підходу до розвитку бібліотечно-інформаційної освіти в межах єдиної інтегрованої спеціальності, визнання об'єктивного посилення ролі сучасних бібліотек, які опанували весь спектр автоматизованих інформаційно-комп'ютерних технологій та є повноправними суб'єктами інформаційного ринку. Одночасно відбувалася реформа підготовки молодших спеціалістів зі спеціальності 029 «Інформаційна, бібліотечна та архівна справа», відповідно до Закону України «Про фахову передвищу освіту» (з 2019 р. коледжі та технікуми культури почали надавати фахову передвищу освіту: замість молодшого спеціаліста вони розпочали підготовку фахових молодших бакалаврів).

Визначено, що на початок 2020-х рр. в Україні було сформовано нормативну базу для функціонування та розвитку проєвропейської системи ступеневої бібліотечно-інформаційної освіти, яка охоплювала такі рівні: фаховий передвищий; початковий (короткий цикл) вищої освіти; перший (бакалаврський), другий (магістерський), третій (освітньо-науковий). Розбудова цієї освітньої системи ґрунтувалася на таких базових принципах європейського освітнього простору: демократизму й гуманізму, студентоцентрованості навчання; спадкоємності рівнів навчання; гнучкості та прогностичності, наступності й безперервності освіти, її наскрізної цифровізації.

У **третьому** розділі дисертації «**Зарубіжний досвід інституціоналізації вищої бібліотечно-інформаційної освіти**», який складається з п'яти підрозділів, розкрито особливості підготовки бібліотечно-інформаційних фахівців у майже 80 країнах світу.

У підрозділі 3.1 «*Система підготовки бібліотечно-інформаційних фахівців у США і Канаді*» доведено, що фундатором та лідером вищої бібліотечної освіти у світі є США. У 1887 р. видатний американський бібліотекознавець Мелвіл Дьюї заснував при Колумбійському коледжі (нині Колумбійський університет) першу бібліотечну школу як спеціалізований

заклад вищої освіти. З того часу, успішно адаптувавши та розвинувши англійську освітню традицію, США створили найпотужнішу у світі систему вищої бібліотечної освіти: нині 111 університетів пропонують значну кількість різноманітних освітніх програм різних рівнів, більшість з яких акредитовані Американською бібліотечною асоціацією. Підкреслено, що саме американська освітня модель є визнаним світовим лідером інституціональних та когнітивних трансформацій системи вищої бібліотечної освіти. Про високу якість підготовки бібліотечних фахівців у США свідчить той факт, що з 50 університетів з 17 країн світу, які входять до Світового рейтингу QS World University за освітнім напрямом «Library and Information Management», щорічно від 36% до 40% складають американські університети.

За результатами дослідження генези бібліотечних шкіл в американських університетах, контент-аналізу запроваджуваних ними програм підготовки фахівців різних освітніх рівнів визначено основні етапи еволюції вищої бібліотечної освіти в США: зародження (кінець 1880-х — кінець 1930-х рр.); інтенсивного розвитку (1950–1970-ті рр.); модернізаційних змін (1980-ті рр. — понині). Основними векторами сучасних трансформацій вищої бібліотечної освіти є багаторівневність, безперервність, фундаменталізація, цифровізація, універсальність та посилення інформаційної складової в змісті освіти. Найпоширенішими в університетах США є освітні програми підготовки бакалавра в галузі інформаційних систем, магістра в галузі бібліотекознавства та інформаційних наук, магістра наук у галузі інформаційних систем, доктора філософії в галузі інформаційних досліджень. Уже на бакалаврському рівні здобувачі набувають навичок у сфері аналітики й візуалізації інформації, великих даних, цифрового курування, інформаційної архітектури, управління цифровими активами та знаннями, використовують можливості штучного інтелекту, блокчейну, AR/VR, голозових помічників, розуміють етику їх застосування та принципи розробки. Підкреслено, що Україні слід урахувати сучасні американські тренди профілізації освітніх програм підготовки бібліотечних фахівців і критерії оцінки їх якості всіма стейкхолдерами світового освітнього простору.

Зазначено, що вища бібліотечна освіта Канади має більш ніж сторічний досвід підготовки інформаційних фахівців. Перша бібліотечна школа була заснована в структурі Університету Макгілла в 1904 р. Основними етапами розвитку ступеневої системи підготовки бібліотечних фахівців Канади є: генези (1904–1928 рр.), активного розвитку (1961–1980-ті рр.); міждисциплінарної інтеграції профілів освітніх програм (1995 — по цей час). Нині сім найпрестижніших університетів Канади мають школи інформаційних досліджень, які активно диверсифікують вектори підготовки бібліотечно-інформаційних фахівців магістерського та докторського рівнів. Їх освітні

програми тяжіють до гнучкості й міждисциплінарності, реалізуючи моделі подвійних дипломів, що гарантує випускникам в умовах цифрової економіки конкурентні переваги на ринку праці, престижні місця працевлаштування та перспективи кар'єрного зростання. Ініціатором розробки інноваційних на ринку освітніх послуг Північної Америки міждисциплінарних освітніх програм є Школа управління інформацією Університету Далхаузі, яка здійснює набір на такі магістерські програми: «Управління інформацією та державне управління», «Управління інформацією та управління ресурсами навколишнього середовища», заснувала унікальну в Канаді освітню програму «Управління інформацією та юридичні науки», яка дає подвійний ступінь магістра інформації та доктора юридичних наук (МІ/JD). Обґрунтовано, що канадський досвід підготовки бібліотечно-інформаційних фахівців є одним з найкращих у світі з точки зору змістовності, гнучкості та студентоцентрованості організації навчання, тому обов'язково має бути запозиченим українськими ЗВО, які здійснюють підготовку фахівців зі спеціальності 029 «Інформаційна, бібліотечна та архівна справа».

У підрозділі 3.2 «Європейські моделі ступеневої бібліотечно-інформаційної освіти» доведено, що Європейська система вищої бібліотечно-інформаційної освіти має потужні історичні традиції і є однією з провідних у світі. За критерієм кількості університетів, які пропонують освітні програми (ОП) зі спеціальності «Library and Information Science», передують такі країни: Італія (76 ОП), Франція (45), Німеччина (19), Велика Британія (17), Іспанія (16), Угорщина (13), Бельгія (12), Польща (12), Чехія (10), Нідерланди (9), Швеція (7), Хорватія (6), Португалія (5), Фінляндія (4), Австрія (3), Греція (3), Норвегія (3), Болгарія (2). В інших розвинутих європейських країнах бібліотекознавчі ОП пропонує, зазвичай, один класичний університет, але, як свідчить реальна практика підготовки фахівців, ступінь їх конкурентоспроможності та затребуваності на ринку праці майже не залежить від кількісних показників функціонування освітньої мережі.

Зазначено, що головним серед якісних критеріїв оцінки системи підготовки бібліотечно-інформаційних фахівців є нині загально визнаний світовий рейтинг університетів QS World University за освітнім напрямом «Library and Information Management», згідно з яким із 50 університетів з 17 країн світу, які входять до цього рейтингу, серед європейських країн щорічно передують 5 британських університетів (Університет Шеффільда, Університет Лафборо, Університетський коледж Лондона, Лондонський університет Сіті, Університет Стратклайда в Глазго), що традиційно посідають місця в першій двадцятці рейтингу, а в його третій десятці фігурує Університетський коледж Дубліна (Республіка Ірландія). Друге місце в рейтингу серед європейських країн за кількістю університетів, що мають

ОП зі спеціальності «Library and Information Science», ділять Нідерланди (Амстердамський університет, Університет Еразма в Роттердамі) та Іспанія (Університет Барселони, Мадридський університет Карлоса III), які представлені двома університетами. Окрім Ірландії одним університетом представлені в рейтингу Фінляндія (Університет Тампере), Швеція (Університетський коледж Борас), Німеччина (Університет Гумбольдта в Берліні), Італія (Римський університет Ла Сап'єнца), Португалія (Університет Порту). Таким чином, у світовому рейтингу представлені 9 провідних європейських країн, які мають потужні історичні традиції розбудови прогресивних національних систем вищої освіти.

Установлено, що серед найважливіших умов якісної організації європейської освітньої системи: потужні традиції спадкоємності щодо фундаменталізації та демократизації освітнього середовища, орієнтація на сучасні тренди розвитку інформаційного простору, універсалізація змісту та гнучкість ОП, тісні зв'язки зі стейкхолдерами, передусім роботодавцями, відгуки яких про якість підготовки фахівців є визначальними для рейтингу як окремих університетів, так і вищої бібліотечно-інформаційної освіти загалом.

У підрозділі 3.3 «*Особливості підготовки бібліотечних фахівців в Індії, КНР та інших країнах Азії*» доведено, що серед 47 азійських держав до світового рейтингу найкращих університетів за освітнім напрямом «Library and Information Management» увійшли університети п'яти країн, серед них Китай представлений 4 університетами, а Сінгапур, Малайзія, Республіка Корея та Японія — одним найпотужнішим університетом країни. Визначено, що з початку 1990-х рр. Китай запровадив бакалаврський, магістерський та докторський рівні вищої освіти, унаслідок чого в 108 університетах країни функціонує нині 227 ОП різних рівнів підготовки фахівців інформаційного профілю, з них 41% бакалаврських ОП, 49% — магістерських та 9% — освітньо-наукових програм (ОНП) на здобуття ступеня доктора управління (аналог доктора філософії) в галузі інформаційних наук. Ще у двох університетах КНР — Женьмінському (Пекін) та Уханському функціонують наукові програми постдокторантури, які за один рік дозволяють завершити та захистити дисертаційне дослідження на здобуття наукового ступеня доктора наук у галузі бібліотекознавства, архівознавства та інформаційної науки.

Обґрунтовано, що окрім Китаю найпотужнішу серед усіх азійських країн мережу університетів, які здійснюють підготовку бібліотечно-інформаційних фахівців, має Індія. Перебуваючи більше трьох століть під колоніальною залежністю від Великої Британії індійська система вищої освіти успадкувала британську традицію підготовки бібліотечних кадрів. Другим

важливим чинником, що впливав на розбудову потужної системи бібліотечної освіти Індії та становлення її наукової школи, була діяльність відомого в усьому світі видатного індійського бібліотекознавця Шіалі Раманріта Ранганатана (1892–1972). Висвітлено професійну біографію Ранганатана, яка дозволяє простежити становлення вищої бібліотечної освіти в Індії, якою вчений опікувався все своє життя, відкривши в 1929 р. першу в країні Бібліотечну школу.

Зазначено, що більшість кафедр бібліотекознавства індійських університетів було засновано в 1950–60-ті рр. Нині близько 100 університетів країни мають освітні програми підготовки бібліотечно-інформаційних фахівців, половина з них забезпечують усі рівні вищої освіти: від бакалаврського до доктора філософії. Підкреслено, що перш ніж подати до публічного захисту дисертацію на здобуття ступеня доктора філософії зі спеціальності «Library and Information Science», вона за європейською традицією рецензується трьома незалежними експертами, один з яких обов'язково має бути з-за кордону. Цим забезпечуються висока вимогливість до якості підготовки дисертаційних досліджень та об'єктивність їх рецензування.

Виявлено, що національна система вищої бібліотечно-інформаційної освіти Японії охоплює 10 університетів, які мають кафедри інформаційних ресурсів та/або управління знаннями, що пропонують освітні програми бакалавра, магістра, доктора філософії зі спеціальності «Бібліотекознавство та інформаційні науки». На бакалаврському рівні вищої освіти більшість університетів зберігає класичні профілі чотирирічних освітніх програм, наприклад, «Архівознавство», «Бібліотекознавство та управління інформацією», «Бібліотекознавство та управління знаннями». На рівні магістратури міждисциплінарність дворічних освітніх програм посилюється, найпопулярнішими з них є «Інформація та медіадослідження», «ЗМІ та суспільство», «Управління інформацією та ЗМІ», «Культура та інформаційні ресурси». Підготовка доктора філософії в галузі бібліотекознавства та інформаційних наук здійснюється за три роки, окрім класичних ОП також є міждисциплінарні на кшталт «Бібліотекознавство, інформація та медіадослідження».

З'ясовано, що в Сінгапурі підготовку бібліотечно-інформаційних фахівців здійснює Школа комунікації та інформації Ві Кім Ві (WKWSCI), яка є структурним підрозділом Коледжу гуманітарних, мистецьких та соціальних наук Наньянського технологічного університету. Школа здійснює підготовку бакалаврів комунікації з можливістю другої спеціальності в бізнесі або управлінні й міжнародних відносинах і бакалаврів мистецтв із можливістю вибору двох спеціалізацій: «Економіка та медіааналітика» або «Психологія та медіааналітика». Такий міждисциплінарний профіль освітніх

програм дозволяє підготувати фахівця, здатного швидко адаптуватися в динамічному світі соціокомунікаційних змін цифрового суспільства.

Визначено, що в невеликій за розмірами Південній Кореї підготовку бібліотечно-інформаційних фахівців здійснює 31 університет. Кафедри бібліотечних, архівних та інформаційних досліджень пропонують чотирирічні бакалаврські, дворічні магістерські та трирічні докторські освітні програми, зміст яких спрямований на підготовку універсального фахівця, котрий здатен вирішувати завдання організації ефективного функціонування бібліотеки, архіву й інформаційного підрозділу будь-якої установи.

Підкреслено, що з усіх азійських держав світу активні темпи модернізації системи ступеневої вищої бібліотечно-інформаційної освіти на кшталт найкращих світових зразків демонструють країни прискореного економічного розвитку, які піклуються про якісну підготовку інформаційних фахівців як запоруку розбудови цифрового суспільства та суспільства знань. Серед цих країн — Китай, Малайзія, Південна Корея, Сінгапур, Японія, що розвивають прогресивні моделі вищої бібліотечно-інформаційної освіти, ґрунтуючись на принципах демократизації освітніх практик, універсалізації змісту підготовки фахівців, диверсифікації профілів освітніх програм на основі поглиблення їх гнучкості та міждисциплінарності. Найперспективнішими освітніми програмами цих країн є ті, що спрямовані на формування в здобувачів системи цифрових компетентностей, необхідних для управління знаннями та розбудови інтелектуальної бібліотеки, функціонування якої ґрунтується на технологіях штучного інтелекту.

У підрозділі 3.4 *«Зародження та розвиток ступеневої бібліотечно-інформаційної освіти на африканському континенті»* висвітлено історичні трансформації та сучасний стан розбудови системи підготовки бібліотечних фахівців у країнах Африки. На основі дослідження генези бібліотечних шкіл африканських університетів, результатів контент-аналізу запроваджуваних ними програм підготовки фахівців різних освітніх рівнів обґрунтовано основні етапи еволюції вищої бібліотечної освіти на африканському континенті: зародження (початок 1960-х — кінець 1980-х рр.); активного розвитку (1990–2000-ні рр.); модернізаційних змін (2010-ті рр. — по цей час). Підкреслено, що й нині лише 10% країн Африки мають освітні підрозділи, що забезпечують підготовку двох або трьох рівнів вищої бібліотечної освіти. Так, найбільшу кількість університетів, які пропонують здобувачам освітні програми різних освітніх рівнів, має Південноафриканська республіка (14 університетів), Кенія (6 університетів), Нігерія (5 університетів), Алжир (3 університети), Єгипет (2 університети). Зазначено, що в більшості африканських країн лише один університет має кафедру або школу інформаційних досліджень (або наук), які підтримують переважно бакалаврські

освітні програми зі спеціальності «Library and Information Science». Серед таких країн: Бенін, Ботсвана, Габон, Гана, Ефіопія, Замбія, Занзібар, Зімбабве, Конго, Малаві, Марокко, Намібія, Нігер, Нігерія, Руанда, Сенегал, Судан, Танзанія та ін.

З'ясовано, що на розвиток інформаційної освіти африканських країн вагомий вплив мало їх колоніальне минуле, зокрема, багато країн-колишніх колоній Великої Британії успадкували типову англійську модель ступеневої підготовки бібліотечних фахівців, тоді як із шістнадцяти франкомовних країн Африки десять ще й досі не мають університетських підрозділів, які спеціалізуються на підготовці бібліотечно-інформаційних кадрів, навчаючи працівників бібліотек через курси національних бібліотечних асоціацій або через систему дистанційної освіти інших країн. Серед цих країн: Буркіна-Фасо, Бурунді, Заїр, Камерун, Кот-д'Івуар, Мадагаскар, Малі, Того, Центрально-Африканська Республіка та Чад. Наслідком недостатнього фінансування розвитку вищої освіти більшості слабкорозвинутих африканських країн є поширення в цих країнах курсової, вечірньої або дистанційної бібліотечної освіти.

Провідними чинниками повільного розвитку ступеневої бібліотечно-інформаційної освіти в африканських країнах є недостатня кількість науково-педагогічних кадрів, які б забезпечили високі темпи продукування магістрів та докторів філософії в галузі бібліотекознавства та інформаційних наук; недооцінка урядовими структурами африканських країн ролі якісної підготовки кваліфікованих інформаційних фахівців і як наслідок — щорічне скорочення кількості бюджетних місць зі спеціальності «Бібліотекознавство та інформаційні науки»; слабка організаційно-методична та техніко-технологічна інфраструктура забезпеченості освітнього процесу (недостатня кількість комп'ютерних місць, повільна швидкість Інтернету), що не сприяє формуванню цифрових компетентностей майбутніх бібліотекарів, документознавців, архівістів; відсутність моніторингу якості освітніх програм національними бібліотечними асоціаціями, слабкі зв'язки з роботодавцями як головними стейкхолдерами щодо модернізації освітнього контенту підготовки інформаційних фахівців на вимогу ринку праці.

У підрозділі 3.5 «*Особливості розбудови вищої бібліотечно-інформаційної освіти в країнах Латинської Америки*» охарактеризовано основні етапи становлення системи підготовки бібліотечних працівників вищої кваліфікації: генези (1920–1930-ті рр.), активного розвитку (1940–1960-ті рр.), започаткування післядипломної підготовки бібліотечних фахівців на рівні аспірантури, а згодом — магістратури та докторантури (1970–1990-ті рр.); посилення міждисциплінарної інтеграції профілів освітніх програм (2000 — понині). Зазначено, що сучасний рівень розвитку системи бібліотечно-інформаційної освіти на Латиноамериканському континенті демонструє така

статистика: Бразилія має 47 університетів, у структурі яких функціонують школи або кафедри підготовки бібліотечних фахівців, Аргентина — 16 таких університетів, Мексика — 13, Колумбія — 6, Чилі — 4, Куба — 3, Коста-Ріка, Ель-Сальвадор, Перу, Венесуела — по 2 університети, Болівія, Еквадор, Панама, Парагвай, Уругвай, Ямайка — по 1 університету. При цьому варто констатувати нерозвиненість системи післядипломної освіти бібліотечних кадрів: у більшості країн Латинської Америки лише провідні столичні університети мають ОП магістерського та докторського рівнів, що зумовлено низьким науковим цензом випускових кафедр та недостатньою кількістю професорів, які можуть здійснювати кваліфіковане керівництво магістерськими та докторськими дисертаційними дослідженнями.

За результатами аналізу назв сучасних бібліотечних шкіл країн Латинської Америки визначено певний консерватизм їх керівництва щодо оновлення векторів підготовки фахівців та диверсифікації профілів освітніх програм відповідно до ключових тенденцій розвитку інформаційного суспільства. Так, 90% з 36 освітніх закладів мають назву Школа бібліотечних та інформаційних наук, які готують бакалаврів у галузі бібліотечної та архівної справи. Лише Монтеррейський вищий технологічний інститут (Мексика) пропонує сучасну назву освітньої програми підготовки магістрів «Інформаційні науки та управління знаннями». Підкреслено, що серед освітніх програм магістерського та докторського рівнів наймодерніші вектори їх профілізації пропонує Бразильський інститут науково-технічної інформації: «Комунікація, організація і управління інформацією та знаннями», «Соціокультурні, політичні та економічні конфігурації інформації». У межах цих тематичних напрямів працюють дослідницькі групи, що розробляють актуальні нині міждисциплінарні проблеми консолідації наукової інформатики та філософії інформації; реконструюють епістемологічні конфігурації в галузі теорії комунікації, комп'ютерних та когнітивних наук, епістемології, бібліотекознавства, музеології, архівознавства для розвитку теоретико-методичних засад у сфері організації і пошуку інформації та знань. Саме за такими прогресивними дослідницькими студіями латиноамериканські бібліотекознавці вбачають перспективи розвитку фахової освіти та науки.

У четвертому розділі дисертації «**Сучасний стан і вектори модернізації вищої бібліотечно-інформаційної освіти в Україні**», який складається з трьох підрозділів, охарактеризовано напрями вдосконалення нормативно-правової бази підготовки інформаційних фахівців нової генерації, доведено необхідність поглиблення цифровізації змісту їх освіти, розроблено концептуальні моделі розбудови перспективних освітніх програм.

У підрозділі 4.1 «*Євроінтеграційні тренди оновлення нормативної бази підготовки бібліотечно-інформаційних фахівців*» висвітлено послідовне запровадження в систему вищої освіти України базових принципів

Болонського процесу та гармонізації Європейського освітнього простору, серед яких уведення порівняних ступенів вищої освіти; перехід на двоциклову систему вищої освіти (undergraduate, graduate) з тривалістю першого циклу не менше трьох років навчання; облік навчального часу на основі Європейської кредитно-трансферної системи (ЄКТС), яка є універсальним інструментом реалізації міжнародної студентської мобільності; сприяння європейському співробітництву в забезпеченні якості вищої освіти. Охарактеризовано прийняті в країні законодавчі та нормативні документи, спрямовані на докорінну модернізацію освітньої системи, зокрема «Національну доктрину розвитку освіти» (2002 р.), «Національну рамку кваліфікацій» (2011 р.), «Національну стратегію розвитку освіти в Україні на період до 2021 року» (2013 р.), Закону України «Про вищу освіту» (2014 р.), стандарти вищої освіти першого (бакалаврського), другого (магістерського), третього (освітньо-наукового) рівнів зі спеціальності 029 Інформаційна, бібліотечна та архівна справа. Підкреслено, що у 2010-х рр. на виконання зобов'язань, які взяла на себе Україна в межах Болонського процесу, державна політика в галузі вищої освіти перебудовувалася на принципах студентоцентрованого навчання, компетентнісного підходу, моделі «освіта протягом життя».

Наведено аналіз чинних у ЗВО України освітніх програм підготовки фахівців різних освітніх рівнів зі спеціальності 029 Інформаційна, бібліотечна та архівна справа, виявлено кількісне зменшення їх бібліотекознавчої профілізації, збільшення документознавчих або універсальних за змістом ОП. Зазначено, що в ситуації, яка склалася нині на ринку праці, актуалізується необхідність організації багатопрофільної підготовки магістра з інформаційної, бібліотечної та архівної справи, спрямованості освітніх програм на формування гібридних компетентностей, які поєднують одночасне володіння соціокультурними, комунікативними, цифровими, психолого-педагогічними, дослідницькими, експертно-аналітичними, управлінськими технологіями, що забезпечить конкурентоспроможність випускників, їх гнучкість щодо можливостей працевлаштування як у бібліотеках різних типів та видів, так і в споріднених документно-комунікаційних установах (архівах, інформаційних та аналітичних бізнес-центрах, службах документального забезпечення управління, видавництвах, рекламних агенціях, ЗМІ), на посадах науково-педагогічних працівників профільних кафедр ЗВО.

У підрозділі 4.2 «*Цифровізація як детермінанта трансдисциплінарності освітніх програм зі спеціальності 029 «Інформаційна, бібліотечна та архівна справа»*» висвітлено перспективи введення українськими ЗВО до змісту підготовки бібліотечно-інформаційних фахівців ключових дескрипторів оновленої Рамки цифрових компетентностей DigiComp 2.0,

ухвалених Європейською Радою у 2016 р. Зазначено, що порівняно з попередньою версією Європейської рамки цифрових компетентностей (2013 р.) в оновленій версії акцент зроблено на поглибленні цифрових знань, умінь, навичок та ставлень.

На основі аналізу сутності таких понять, як: «цифрові навички», «цифрова грамотність», «цифрова компетентність», «цифрові дивіденди», «цифровий інтелект», «цифрова культура» визначено їх співвідношення та обґрунтовано зміст складових концептуальної моделі «цифрова культура сучасного бібліотекаря», зазначено особливості її формування в умовах реформування системи вищої освіти. Підкреслено, що цифрова культура — це взаємодоповнююча єдність цифрового світогляду, цифрового підприємництва та цифрової творчості, сформованість яких сприятиме досягненню сучасним бібліотекарем успіхів та конкурентних переваг в умовах цифрової економіки та суспільства знань.

На численних прикладах когнітивних та інституційних трансформацій вищої бібліотечно-інформаційної освіти в країнах Європи, Азії, Африки та американського континенту доведено, що цифровізація як детермінанта трансдисциплінарності має статус об'єктивної закономірності розвитку сучасної інформаційної освіти. Обґрунтовано, що кросплатформовий підхід до формування системи цифрових компетентностей здобувачів освіти передбачає інтеграцію цифрових знань, навичок і технологій в усі освітні компоненти бібліотекознавчих освітніх програм, удосконалення освітніх інструментів та засобів навчання, посилення ролі практико-орієнтованих навчальних дисциплін з метою ефективного набуття цифрових та «м'яких» навичок, які будуть найзатребуванішими в цифрову епоху.

У підрозділі 4.3 *«Інноваційні моделі розбудови системи ступеневої бібліотечно-інформаційної освіти»* зазначено, що головним орієнтиром когнітивної модернізації вищої бібліотечно-інформаційної освіти України є інтелектуалізація всіх ключових компонентів її змісту — техніко-технологічного, проектно-аналітичного, дослідно-інноваційного, комунікаційного, аксіологічного (морально-етичного), психолого-педагогічного, організаційно-управлінського. Масштабність інформаційно-саппортної та соціокультурної місії сучасних бібліотек висувають перед вищою бібліотечною освітою завдання фундаменталізації змістового ядра фахових навчальних дисциплін, оновлення їхнього навчально-методичного забезпечення, запровадження широкого спектра актуальних дисциплін за вибором, інноваційних форм і методів навчання, що сприятиме високому рівню сформованості загальних та фахових компетентностей здобувачів, їх конкурентоспроможності й адаптивності до умов ринку праці в динамічному та глобальному цифровому просторі.

Доведено, що інституціоналізація нової галузі знання — цифрової гуманітаристики, — яка успішно імплементує цифрові методи в історичні, археологічні, музеєзнавчі, лінгвістичні, літературознавчі й інші гуманітарні дослідження, прискорює процеси інтеграції бібліотечно-інформаційної та ІТ-освіти. Сучасний бібліотекар має досконало володіти комп'ютерними програмами візуалізації й обробки цифрових даних різних типів, методами вебо- та альтметрії і конкурентної розвідки, технологіями екстракції прихованих знань тощо. Так, ядром обов'язкових навчальних дисциплін у найрейтинговіших університетах світу, які здійснюють підготовку бібліотечних фахівців, є: «Аналітика великих даних і управління»; «Візуалізація інформації»; «Інтелектуальний аналіз тексту та даних»; «Метадані»; «Кібербезпека»; «Веб-платформи з Bootstrap, Linux, Python»; «Безпека даних у мережі»; «Веб-юзабіліті»; «Управління цифровими активами» тощо.

Наголошено, що за результатами тривалих громадських обговорень ініційованого у 2023 р. Міністерством освіти і науки України проєкту нового «Переліку галузей знань і спеціальностей, за якими здійснюється підготовка здобувачів вищої освіти», шифр та назву спеціальності 029 «Інформаційна, бібліотечна та архівна справа» було змінено на В13 «Бібліотечна, інформаційна та архівна справа» галузі знань В «Культура, мистецтво та гуманітарні науки». Це було зроблено з метою досягнення відповідності Міжнародній стандартній класифікації освіти ISCED-2013, що містить спеціальність 0322 «Library, information and archival studies», у межах якої на єдиній когнітивній базі європейські університети готують бакалаврів і магістрів з бібліотекознавства, документознавства, архівознавства, музеєзнавства, медіакомунікацій, управління цифровим контентом.

Зважаючи на наявність успішного зарубіжного досвіду підготовки означених фахівців у межах єдиної спеціальності, запропоновано дві моделі розбудови інноваційних освітніх програм зі спеціальності «Бібліотечна, інформаційна та архівна справа»: інфоцентричну та культуроцентричну, що дозволить забезпечити кадровими ресурсами підтримку як синхронної цифрової комунікації, пов'язаної зі сталим функціонуванням оперативної інформації, так і діахронної, що спрямована на зберігання документів-артефактів. Перший рік навчання здобувачі обох освітніх програм можуть опановувати єдині фундаментальні та загальнопрофесійні дисципліни, що закладають основи системного бачення генези й сутності різних видів соціальних комунікацій, їх взаємозв'язків, специфічних ознак і функціонального призначення базових комунікаційних інституцій, а також вивчати технології відбору, комплектування, систематизації, зберігання та надання в користування документованої інформації різних видів. Останні два або три роки навчання здобувачі поглиблюють свої компетентності в межах обраних

спеціалізацій, вивчаючи аналогові та цифрові методи роботи з документними колекціями різного цільового призначення (бібліотечними, архівними, музейними, інфо- та наукометричними, віртуальними, хмарними, 3D-експонатів та ін.). Гнучкість та варіативність численних курсів за вибором, серед яких можуть бути й дистанційні, дозволить максимально профілізувати підготовку кадрів до майбутнього робочого місця здобувача освіти, обрати йому індивідуальну траєкторію навчання та одночасно запроваджувати більш економічні моделі підготовки кадрів різних освітніх ступенів.

ВИСНОВКИ

У процесі дослідження досягнуто поставлену мету, підтверджено висунуту гіпотезу, вирішено всі окреслені завдання, що дозволило дійти основних наукових висновків.

1. Цифровізація суспільства зумовлює необхідність розбудови Бібліотеки 4.0 як кіберфізичної системи, що працює в аналогово-цифровому середовищі в режимі реального часу й підтримує постійний зворотний зв'язок з користувачем, здійснюючи збір даних про його поведінку та будуючи на їх основі прогнозу аналітику. Суттєва відмінність кіберфізичної бібліотеки майбутнього від сучасної бібліотеки в тому, що технології штучного інтелекту дозволять працювати зі свідомістю користувача та бібліотекаря в автоматизованому режимі, проактивно передбачати й задовольняти їх інформаційні потреби. Якісно новий рівень функціонування бібліотечного соціального інституту потребує модернізації системи підготовки бібліотечних фахівців на основі розроблення надійного теоретико-методологічного підґрунтя вирішення цього важливого завдання, що має вагомe загальносоціальне та культурне значення.

2. Відтворення історіографії наукової думки щодо інституціоналізації складових системи вищої бібліотечної освіти в Україні дозволило визначити три етапи розробки проблем удосконалення підготовки бібліотечних кадрів: початковий (1904–1990 рр.), у процесі якого поступово узагальнювався досвід роботи перших профільних навчальних закладів; системних теоретичних узагальнень (1991–2014 рр.), у процесі якого проводилися ґрунтовні наукові дослідження, спрямовані на розроблення концептуальних моделей підвищення якості бібліотечно-інформаційної освіти; модернізаційних трансформацій (2014 р. — понині), на якому обґрунтовуються інноваційні вектори перебудови ступеневої бібліотечно-інформаційної освіти в умовах цифровізації та євроінтеграції.

3. Використання методології історико-генетичного, системного, соціокомунікативного, інтегративного, компетентнісного та компаративного підходів, а також комплексу дослідницьких методів: термінологічного, контент-аналізу, концептуального моделювання, джерелознавчого пошуку

дозволили запобігти фрагментарності й описовості наукової розробки проблеми модернізації вищої бібліотечної освіти в умовах цифрових трансформацій, розробити концептуальне знання щодо сутності та властивостей її складових, їх генетичної спорідненості з інформаційною, документаційною, архівною, музейною освітою, безпосередньої залежності від рівня їх розвитку та домінування певних видів документно-комунікаційних технологій, ускладнення інформаційних потреб членів суспільства. Генетична спорідненість бібліотек з установами документовиробництва — документорозповсюдження зумовлена: єдиним системоутворюючим елементом — документом; походженням усіх видів документно-комунікаційних установ від бібліотеки, яка на синкретичному етапі розвитку поєднувала їх у єдину соціальну систему із загальним комплексом функцій, що відновлюється на інтегративному етапі на якісно новій технологічній базі їх міжмережевої взаємодії.

4. Обґрунтовано періодизацію виникнення та розвитку системи вищої бібліотечної освіти в Україні, яка має п'ять основних етапів: зародження на теренах України (XIX — початок XX ст.); становлення державної централізованої системи вищої бібліотечної освіти (1930–1960-ті рр.); інституціоналізації регіональних бібліотечних наукових шкіл як основи фундаменталізації вищої бібліотечної освіти (1970–1990-ті рр.); диверсифікації освітніх напрямів підготовки бібліотечно-інформаційних фахівців в умовах інформатизації суспільства (2000–2020 рр.); модернізації системи вищої бібліотечно-інформаційної освіти під впливом євроінтеграційних та цифрових трансформацій (2021 р. — понині). Важливим результатом еволюції системи вищої бібліотечної освіти в Україні є сформованість потужних регіональних освітньо-наукових бібліотекознавчих шкіл (харківської, київської, рівненської, львівської), функціонування яких створює інституціональну та когнітивну інфраструктуру для відтворення кадрового ресурсу науково-педагогічної діяльності в галузі інформаційної, бібліотечної та архівної справи.

5. На сучасному етапі розвитку системи вищої бібліотечно-інформаційної освіти України найважливішими факторами впливу на темпи й напрями її модернізації є інформаційна та культурна політика держави, інтеграція вищої освіти України до європейського освітнього простору, глобальна цифровізація та інтернетизація документально-комунікаційної сфери; прискорення темпів передачі інформації, принципово нові обсяги освітньої аудиторії, яка може навчатися онлайн, виникнення нових каналів промоції та надання освітніх послуг, масовізація та віртуалізація вищої освіти, широкомасштабна російська військова агресія проти України.

Найважливішими умовами конкурентоспроможності сучасних випускників бібліотекознавчих освітніх програм є їх здатність досягти успіху в

умовах невизначеності та швидких змін зовнішнього середовища, впливів диджиталізації, глобалізації, міжнародної мобільності. Ускладнення та інтелектуалізація інформаційних процесів, цифровізація бібліотечного виробництва продуктів і послуг потребують від випускових кафедр, що здійснюють підготовку бібліотечно-інформаційних фахівців, постійного моніторингу інноваційних змін та вимог ринку праці, швидкого прийняття управлінських рішень щодо впровадження новітніх освітніх програм та технологій навчання, удосконалення переліку фахових компетентностей майбутніх працівників інформаційної галузі.

6. Світовий досвід розвитку бібліотечно-інформаційної освіти свідчить про діалектичну взаємозалежність процесів універсалізації контенту освітніх програм та поглиблення їх міждисциплінарності, гнучкості, варіативності, що забезпечує конкурентоспроможність та затребуваність фахівців на ринку праці в умовах цифрової конвергенції складових системи документальних комунікацій суспільства. За результатами контент-аналізу профілів ОП підготовки бібліотечних фахівців провідних університетів близько 80 зарубіжних країн світу встановлено закономірність поглиблення міждисциплінарності змісту освітніх компонентів, яка є наслідком підвищення ролі конвергентного знання, що формується на основі інтеграції соціогуманітарної та техніко-технологічної складових сучасної бібліотечно-інформаційної освіти. Поряд з найпопулярнішими в різних країнах світу універсальними за змістом ОП «Управління інформацією (або інформаційними системами та/або ресурсами)», «Інформаційний менеджмент», «Управління інформацією та знаннями» нині поширюються і міждисциплінарні ОП, приклади яких демонструють університети Франції (ОП «Бібліотекознавство, книжкова торгівля та видавнича справа»), Аргентини (ОП «Музезнавство, археологія і документація»), Японії (ОП «Бібліотекознавство, інформація та медіадослідження»), Австралії (ОП «Бізнес-аналітика та управління знаннями») та ін.

Диверсифікація профілів ОП підготовки бібліотечних фахівців залежить також від національних особливостей та культурних традицій країни, ступеня демократизації її системи підготовки кадрів вищої кваліфікації. Вартим запозичення є досвід США, де поширена практика подвійних дипломів: на бакалаврському рівні вищої освіти в межах освітніх програм «Бібліотека та медіаосвіта», «Шкільна бібліотека та освітні медіа», «Дизайн та виробництво навчальних матеріалів», «Медіапослуги шкільної бібліотеки» готують бібліотекаря-вчителя шкільної бібліотеки.

7. Узагальнення світових тенденції розвитку вищої бібліотечно-інформаційної освіти дозволяє стверджувати, що зміст підготовки фахівців зорієнтований на модель бібліотеки майбутнього, діяльність якої буде визначатися

синтезом соціальних, мобільних і хмарних технологій, новітніми видами аналітики, пов'язаними з обробкою великих даних та штучним інтелектом, інноваційними освітніми й інтелектуальними ландшафтами, збереженням національного культурного надбання. Найпродуктивнішим підходом до визначення когнітивних, операційних та аксіологічних компонентів бібліотечно-інформаційної освіти є трансдисциплінарний підхід, який передбачає подолання окремішності та дисциплінарної ізольованості, посилення інтегративних зв'язків між інформаційним, бібліотекознавчим, архівознавчим, музеєзнавчим, управлінським, ІТ-компонентами фахової підготовки, їх взаємозбагачення, генерацію нових міждисциплінарних знань, що сприятиме суттєвому підвищенню якості формування універсальних та фахових компетентностей бібліотекаря цифрового суспільства.

8. Запропоновано дві інноваційні моделі розбудови освітніх програм зі спеціальності «Бібліотечна, інформаційна та архівна справа»: інфоцентричну та культуроцентричну, які ґрунтуються на узагальненні найкращого зарубіжного досвіду підготовки на єдиній когнітивній базі бакалаврів і магістрів з бібліотекознавства, документознавства, архівознавства, музеєзнавства, медіакомунікацій, управління цифровим контентом. Інфоцентрична модель передбачає спрямованість змісту освіти на формування системи фахових компетентностей, що дозволять майбутньому бакалавру з інформаційної справи ефективно управляти формуванням та організацією використання контенту будь-яких документно-комунікаційних установ, предметом діяльності яких є документи різних типів та видів (бібліотек, цифрових репозитаріїв, медіатек, інформаційних центрів, аналітичних служб, органів документаційного забезпечення управління, агрегаторів спеціалізованих баз даних тощо). Культуроцентрична модель підготовки фахівців спрямована на поглиблене формування фахових компетентностей, спрямованих на відбір, експертизу цінності, збереження, експозицію документів-артефактів як складових національного культурного надбання (архіви, музеї, відділи рідкісних книг бібліотек, центри креативних індустрій тощо).

Проведене дослідження повністю не вичерпує проблем удосконалення підготовки конкурентоспроможних бібліотечно-інформаційних фахівців. Перспективними напрямками подальших досліджень цієї проблемної сфери є: розроблення методик застосування можливостей штучного інтелекту в освітніх практиках; визначення моделей організації дистанційного та дуального навчання в системі безперервної бібліотечно-інформаційної освіти; пошук резервів покращення міжнародної корпоративної співпраці бібліотекознавчих освітньо-наукових шкіл.

СПИСОК ОПУБЛІКОВАНИХ ПРАЦЬ ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ

Наукові праці, в яких опубліковані основні результати дослідження:

1. Гуменчук А. В. Вища бібліотечно-інформаційна освіта: еволюційні трансформації та закономірності розвитку : монографія / А. В. Гуменчук. Київ : Видавництво Ліра-К, 2024. 284 с.

Статті, які опубліковані у виданнях, що індексуються в міжнародних наукометричних базах Scopus та Web of Science

2. Economic Effectiveness of State Policy in Reforming Higher Library and Information Education in Ukraine / Byrkovych, T.; Humenchuk, A.; Kobyzcha, N.; Akimova, L.; Grinberg, L.; Akimov, O. // Economic Affairs (New Delhi), 2023, 68(1), pp. 599-616. DOI 10.46852/0424-2513.1.2023.28 (**Scopus**)

3. PR-Management and Branding of Media Channels with the Application of Social Networks / Tatiana Shalman, Viktoriia Dobrianska, Marianna Kokhan, Khrystyna Pletsan, Anatolii Humenchuk // International Journal of Computer Science and Network Security, VOL. 21 No. 7, July 2021. P. 70–76. DOI:10.22937/IJCSNS.2021.21.7.8 (**WOS**)

4. Conceptual and Innovative Approaches of Higher Education Institutions (Heis) to the Model of Training A Successful Specialist Formation During a Covid Pandemic / Ihor Bondar, Anatolii Humenchuk, Yurii Horban, Liliia Honchar, Oksana Koshelieva // Journal of Management Information and Decision Sciences. 2021, VOL. 24(3), pp. 1-8 (**Scopus**)

5. Humenchuk, A., Michanyn, N., Novalska, T., & Trach, O. Strategy of the Scientific Educational Libraries of Ukraine Network Digitalization // 2nd International Workshop on Control, Optimisation and Analytical Processing of Social Networks (COAPSN-2020), Lviv, Ukraine, May 21, 2020. Lviv, 2020. pp. 237–246. URL: <https://ceur-ws.org/Vol-2616/paper20.pdf> (**Scopus**)

Статті у фахових періодичних наукових виданнях України категорії «Б»

6. Гуменчук А. В. Інноваційні вектори розвитку вищої бібліотечно-інформаційної освіти Канади // Вісник Харківської державної академії культури. 2023. № 63. С. 88–104. (**Фахове видання**).

7. Гуменчук А. В. Вища бібліотечна освіта в країнах Латинської Америки // Вісник Харківської державної академії культури. 2022. Вип. 62. С. 72–85. (**Фахове видання**).

8. Гуменчук А. В. Вплив Шіалі Ранганатана на розвиток вищої бібліотечної освіти Індії // Вісник Книжкової палати. 2022. № 9. С. 49–52. (**Фахове видання**).

9. Гуменчук А. В. Зародження та розвиток ступеневої бібліотечно-інформаційної освіти на Африканському континенті. Бібліотекознавство. Документознавство. Інформологія. 2022. № 3. С. 93–99. **(Фахове видання)**.

10. Гуменчук А. В. Історичні трансформації системи вищої бібліотечної освіти в Польщі // Український журнал з бібліотекознавства та інформаційних наук. 2022. № 9. С. 116–124. **(Фахове видання)**.

11. Гуменчук А. В. Критерії якості європейської системи вищої бібліотечно-інформаційної освіти // Вісник Книжкової палати. 2022. № 6. С. 7–12. **(Фахове видання)**.

12. Гуменчук А. В. Система вищої бібліотечної освіти в США: традиції та новачі. Бібліотекознавство. Документознавство. Інформологія. 2022. № 1. С. 111–117. **(Фахове видання)**

13. Гуменчук А. В. Сучасні тенденції розвитку системи вищої бібліотечно-інформаційної освіти в Німеччині // Вісник Харківської державної академії культури. 2022. Вип. 61. С. 50–61. **(Фахове видання)**.

14. Гуменчук А. В. Французька модель вищої бібліотечно-інформаційної освіти: когнітивні та організаційні особливості // Вісник Книжкової палати. 2022. № 1. С. 47–52. **(Фахове видання)**

15. Гуменчук А. В. Особливості розбудови системи вищої бібліотечно-інформаційної освіти в країнах Азії // Український журнал з бібліотекознавства та інформаційних наук. 2022. № 10. С. 137–150. **(Фахове видання)**.

16. Гуменчук А. В. Міжнародні вимоги до гармонізації освітніх програм підготовки фахівців у галузі бібліотекознавства та інформаційних наук // Вісник Харківської державної академії культури. 2021. Вип. 59. С. 33–43. **(Фахове видання)**

17. Гуменчук А. В. Напрями модернізації вищої бібліотечної освіти в КНР // Вісник Харківської державної академії культури. 2021. Вип. 60. С. 89–99. **(Фахове видання)**.

18. Гуменчук А. Система цифрових компетентностей Бібліотекаря 4.0 // Вісник Книжкової палати. 2020. № 2. С. 23–28. **(Фахове видання)**

19. Гуменчук А. Складова цифрової культури бібліотечного фахівця // Український журнал з бібліотекознавства та інформаційних наук. 2020. Вип. 5. С. 96–105. **(Фахове видання)**

20. Гуменчук А. В. Цифровізація як детермінанта трансдисциплінарності вищої бібліотечно-інформаційної освіти // Бібліотекознавство. Документознавство. Інформологія. 2020. Вип. 3. С. 5–12. **(Фахове видання)**

21. Гуменчук А. В. Модель інтелектуалізації вищої бібліотечно-інформаційної освіти // Вісник Харківської державної академії культури. 2019. Вип. 55. С. 70–81. **(Фахове видання)**

Праці, які додатково відображають наукові результати дисертації

Статті, опубліковані в закордонних періодичних наукових виданнях, що входять до інших наукометричних баз (Scopus та ін.)

22. Гуменчук А. В. Трансформація сучасної освіти: оптимізація освітніх послуг // Nowoczesna edukacja: filozofia, innowacja, doświadczenie. Łódź : Wydawnictwo Naukowe Wyższej Szkoły Informatyki i Umiejętności, 2015. Вип. 1. С. 32–35.

Статті, опубліковані в інших періодичних наукових виданнях України

23. Овезгельдієв А. Інтернет і моральність: соціокультурні аспекти / А. Овезгельдієв, А. Гуменчук, С. Хрущ // Цифрова платформа: інформаційні технології в соціокультурній сфері. 2018. Вип. 2. С. 11–25.

24. Толмач М., Гуменчук А., Закусило В. Система тестування для визначення професійної спрямованості абітурієнтів // Цифрова платформа: інформаційні технології в соціокультурній сфері : наук. журн. / Київ. нац. ун-т культури і мистецтв. Київ : Вид. центр КНУКіМ, 2019. Т. 2, № 2. С. 109–122.

Наукові праці, в яких засвідчено апробацію результатів дослідження:

25. Гуменчук А. В. Актуальні завдання ребрендингу вищої бібліотечно-інформаційної освіти // Культурологія та соціальні комунікації: інноваційні стратегії розвитку : матеріали міжнар. наук. конф. (21–22 листопада 2019 р.). Харків : ХДАК, 2019. С. 122–124.

26. Гуменчук А., Гайсинюк Н. Тенденції розвитку освітнього-культурного середовища в умовах цифрової трансформації // Інформаційні технології в культурі, мистецтві, освіті, науці, економіці та бізнесі : матеріали VI Міжнар. наук.-практ. конф. (22–23 квітня 2021 р.). Київ : Вид. центр КНУКіМ, 2021. С. 396–397.

27. Гуменчук А. Етапи становлення вищої бібліотечної освіти в країнах Латинської Америки // Культурологія та соціальні комунікації: інноваційні стратегії розвитку : матеріали міжнар. наук. конф. (18–19 листопада 2022 р.). Харків : ХДАК, 2022. С. 191–193.

28. Гуменчук А. Ідентифікатори змісту цифрової культури бібліотечно-інформаційного фахівця // Інформація, комунікація та управління знаннями в глобалізованому світі : зб. матеріалів міжнар. наук. конф., м. Київ, 14–16 травня 2020 р. Київ : КНУКіМ, 2020. С. 12–13.

29. Гуменчук А. В. Інформатизація освіти як чинник трансформаційних освітніх процесів // Культура та інформаційне суспільство XXI століття : матеріали Всеукр. наук.-теорет. конф. молодих учених (20–21 квітня 2017 р.). Харків : ХДАК, 2017. С. 277–278.

30. Гуменчук А. В. Інформаційні технології системи дистанційної освіти // Документ, мова, соціум: теорія та практика : матеріали II Міжнар. наук.-практ. конф. (10–11 квітня 2014 р.). Київ : НАКККіМ, 2014. С. 82–84.

31. Гуменчук А. В. Інформаційно-комунікаційні технології як чинник соціокультурної модернізації вищої освіти // Проблеми формування інформаційної культури особистості : зб. матеріалів Всеукр. наук.-практ. конф. з міжнар. участю, (1 листопада 2013 р.) / за заг. ред. Г. І. Батичко. Маріуполь : МДУ, 2013. С. 183–184.

32. Гуменчук А. В. Лідери європейської системи вищої бібліотечно-інформаційної освіти // Інформація, комунікація та управління знаннями в глобалізованому світі : зб. матеріалів п'ятої міжнар. наук. конф., м. Київ, 23–24 червня 2022 р. Київ : КНУКіМ, 2022. С. 254–256.

33. Гуменчук А. Міждисциплінарність профілів освітніх програм підготовки бібліотечних фахівців: зарубіжний досвід // Культурологія та соціальні комунікації: інноваційні стратегії розвитку : матеріали міжнар. наук. конф. (18–19 листопада 2021 р.). Харків : ХДАК, 2021. С. 165–166.

34. Гуменчук А. Міждисциплінарність як парадигма розвитку вищої бібліотечно-інформаційної освіти // Культурологія та соціальні комунікації: інноваційні стратегії розвитку : матеріали міжнар. наук. конф., 22–23 листопада 2023 р. У 2 ч. Ч. 1. Харків, 2023. С. 178–179.

35. Гуменчук А. Міжнародні критерії якості змісту освітніх програм в галузі бібліотекознавства та інформаційних наук // Інформація, комунікація та управління знаннями в глобалізованому світі : матеріали 4-ї міжнар. наук. конф. (20–22 травня 2021 р.). Київ : КНУКіМ, 2021. С. 17–18.

36. Гуменчук А. В. Новітні інформаційні технології в соціокультурному розвитку сучасного українського суспільства // Сучасна українська держава: вектори розвитку та шляхи мобілізації : матеріали II Всеукр. наук.-практ. конф. (10 лютого 2017 р.). Одеса : Південноукр. нац. пед. ун-т ім. К.Д. Ушинського, 2017. С. 154–156.

37. Гуменчук А. В. Реновації вищої бібліотечної освіти: досвід США // Культурологія та соціальні комунікації: інноваційні стратегії розвитку : матеріали міжнар. наук. конф., Харків, 26–27 листоп. 2020 р. Харків : ХДАК, 2020. С. 165–166.

38. Гуменчук А. В. Соціокультурні аспекти інформаційно-освітнього середовища у контексті міжнародних відносин // Україна і світ у третьому тисячолітті: політичний, економічний, правовий та культурний виміри : матеріали II Всеукр. наук.-практ. конф. (9 грудня 2016 р.). Одеса : Південноукр. нац. пед. ун-т ім. К.Д. Ушинського, 2016. С. 145–147.

Інші публікації:

39. Матвієнко О. В., Цивін М. Н., Гуменчук А. В. Сучасні концепції документно-інформаційної науки: підготовка фахівців за спеціальністю 029 «Інформаційга, бібліотечна та архівна справа» : навч.-метод. посіб. Київ : Видавництво Ліра-К, 2021. 140 с.

АНОТАЦІЯ

Гуменчук А. В. Вища бібліотечно-інформаційна освіта: еволюційні трансформації та закономірності розвитку. — Монографія.

Дисертація у формі монографії на здобуття наукового ступеня доктора наук із соціальних комунікацій за спеціальністю 27.00.03 — книгознавство, бібліотекознавство, бібліографознавство. — Харківська державна академія культури. Харків, 2024.

Дисертацію присвячено розробці теоретико-методологічних засад модернізації системи вищої бібліотечно-інформаційної освіти України в умовах євроінтеграції та цифровізації суспільства. Її результати і висновки утворюють цілісне вчення щодо ефективного вирішення стратегічно важливої проблеми підвищення якості підготовки фахівців для інформаційної галузі України, що має не лише загальнопрофесійне, але й важливе соціокультурне значення.

Досліджено еволюцію наукових поглядів на проблеми вдосконалення підготовки бібліотечних фахівців та особливості інституціоналізації складових системи вищої бібліотечної освіти в Україні, встановлено рівень теоретичної розробленості теми. Відтворення історіографії наукової думки щодо інституціоналізації складових системи вищої бібліотечної освіти в Україні дозволило визначити три етапи розробки проблем удосконалення підготовки бібліотечних кадрів: початковий (1904–1990 рр.), у процесі якого поступово узагальнювався досвід роботи перших профільних навчальних закладів; системних теоретичних узагальнень (1991–2014 рр.), у процесі якого проводилися ґрунтовні наукові дослідження, спрямовані на розроблення концептуальних моделей підвищення якості бібліотечно-інформаційної освіти; модернізаційних трансформацій (2014 р. — понині), на якому обґрунтовуються інноваційні вектори перебудови ступеневої бібліотечно-інформаційної освіти в умовах цифровізації та євроінтеграції.

Уведено до наукового обігу інформаційної професіології нові ідеї про особливості та вектори модернізації сучасної системи вищої ступеневої бібліотечно-інформаційної освіти як складової європейського освітнього та цифрового комунікаційного простору. Обґрунтовано, що на сучасному етапі розвитку системи вищої бібліотечно-інформаційної освіти України найважливішими факторами впливу на темпи й напрями її модернізації

є інформаційна та культурна політика держави, інтеграція вищої освіти України до європейського освітнього простору, глобальна цифровізація та інтернетизація документально-комунікаційної сфери; прискорення темпів передачі інформації, принципово нові обсяги освітньої аудиторії, яка може навчатися онлайн, виникнення нових каналів промоції й надання освітніх послуг, масовізація та віртуалізація вищої освіти, широкомасштабна російська військова агресія проти України.

Розроблено періодизацію виникнення та розвитку системи вищої бібліотечної освіти в Україні, яка має п'ять основних етапів: зародження на теренах України (XIX — початок XX ст.); становлення державної централізованої системи вищої бібліотечної освіти (1930–1960-ті рр.); інституціоналізації регіональних бібліотечних наукових шкіл як основи фундаменталізації вищої бібліотечної освіти (1970–1990-ті рр.); диверсифікації освітніх напрямів підготовки бібліотечно-інформаційних фахівців в умовах інформатизації суспільства (2000–2020 рр.); модернізації системи вищої бібліотечно-інформаційної освіти під впливом євроінтеграційних та цифрових трансформацій (2021 — понині). Важливим результатом еволюції системи вищої бібліотечної освіти в Україні є сформованість потужних регіональних освітньо-наукових бібліотекознавчих шкіл (харківської, київської, рівненської, львівської), функціонування яких створює інституціональну та когнітивну інфраструктуру для відтворення кадрового ресурсу науково-педагогічної діяльності в галузі інформаційної, бібліотечної та архівної справи.

Узагальнено світовий досвід розвитку бібліотечно-інформаційної освіти, який свідчить про діалектичну взаємозалежність процесів універсалізації контенту освітніх програм та поглиблення їх гнучкості, варіативності, що забезпечує конкурентоспроможність та затребуваність фахівців на ринку праці в умовах цифрової конвергенції складових системи документальних комунікацій суспільства. Доведено, що диверсифікація профілів освітніх програм підготовки бібліотечних фахівців залежить також від національних особливостей та культурних традицій країни, ступеня демократизації її системи підготовки кадрів вищої кваліфікації.

Виявлено закономірності розвитку системи вищої бібліотечної освіти: ускладнення змісту та диверсифікації спеціалізацій підготовки бібліотечних фахівців, збереження бібліотекознавчої складової та посилення міждисциплінарності змісту освіти в умовах цифрової конвергенції. Удосконалено терміносистему предметної сфери «бібліотечна професіологія» через уточнення сутності понять «цифровий бібліотекар», «цифрові компетентності бібліотечного фахівця», «складові цифрової культури бібліотечного фахівця».

Обґрунтовано, що зміст підготовки фахівців зорієнтований на модель бібліотеки майбутнього, діяльність якої буде визначатися синтезом соціальних, мобільних та хмарних технологій, новітніми видами аналітики, пов'язаними з обробкою великих даних та штучним інтелектом, інноваційними освітніми й інтелектуальними ландшафтами, збереженням національного культурного надбання. Найпродуктивнішим підходом до визначення когнітивних, операційних та аксіологічних компонентів бібліотечно-інформаційної освіти є трансдисциплінарний підхід, який передбачає подолання окремішності та дисциплінарної ізольованості, посилення інтегративних зв'язків між інформаційним, бібліотечнознавчим, архівознавчим, музеєзнавчим, управлінським, ІТ-компонентами фахової підготовки, їх взаємозбагачення, генерацію нових міждисциплінарних знань, що сприятиме суттєвому підвищенню якості формування універсальних та фахових компетентностей бібліотекаря цифрового суспільства.

Запропоновано дві інноваційні моделі розбудови освітніх програм зі спеціальності «Бібліотечна, інформаційна та архівна справа»: інфоцентричну та культуроцентричну, які ґрунтуються на узагальненні найкращого зарубіжного досвіду підготовки на єдиній когнітивній базі бакалаврів і магістрів з бібліотечнознавства, документознавства, архівознавства, музеєзнавства, медіакомунікацій, управління цифровим контентом. Інфоцентрична модель передбачає спрямованість змісту освіти на формування системи фахових компетентностей, що дозволять майбутньому бакалавру з інформаційної справи ефективно управляти формуванням та організацією використання контенту будь-яких документно-комунікаційних установ, предметом діяльності яких є документи різних типів і видів (бібліотек, цифрових репозитаріїв, медіатек, інформаційних центрів, аналітичних служб, органів документального забезпечення управління, агрегаторів спеціалізованих баз даних тощо). Культуроцентрична модель підготовки фахівців спрямована на поглиблене формування фахових компетентностей, спрямованих на відбір, експертизу цінності, збереження, експозицію документів-артефактів як складових національного культурного надбання (архіви, музеї, відділи рідкісних книг бібліотек, центри креативних індустрій тощо).

Ключові слова: вища бібліотечно-інформаційна освіта, еволюційні трансформації, закономірності розвитку бібліотечної освіти, цифровізація, євроінтеграція, інфоцентрична модель освіти, культуроцентрична модель освіти, трансдисциплінарний підхід, стандарти вищої освіти, освітньо-наукові школи, Україна.

ABSTRACT**Humenchuk A. V. Higher Library and Information Education: Evolutionary Transformations and Patterns of Development. — Monograph.**

Dissertation for obtaining the scientific degree of Doctor of Sciences in Social Communications, specialty 27.00.03 — Bibliology, Library Science, Bibliography. — Kharkiv State Academy of Culture. Kharkiv, 2024.

The dissertation is devoted to the theoretical and methodological foundations' development of the higher library and information education of Ukraine system modernization in the conditions of the European integration and society's digitalization. Its results and conclusions form a coherent doctrine on the effective strategically important problem's solution of the specialists for the information industry of Ukraine training quality improvement, which is not only of general professional, but also of great social and cultural importance.

The work studied the scientific views evolution on the problems of the library specialists training improvement and the peculiarities of the system of higher library education in Ukraine components institutionalization, with the level of the topic's theoretical development been established. The reproduction of the scientific opinion's historiography regarding the institutionalization of the higher library education in Ukraine system's components made it possible to identify three stages of developing the library staff training problems improvement: the initial one (1904–1990), which gradually generalized the experience of the first specialized educational institutions; the stage of systematic theoretical generalizations (1991–2014), during which there was conducted a thorough scientific research aimed at developing conceptual models for improving the quality of library and information education; the stage of modernization transformations (2014 — till present), which substantiated the innovative vectors of restructuring levels in library and information education in the conditions of digitalization and European integration.

New ideas about the features and vectors of the modern system of higher-level library and information education modernization as a component of the European educational and digital communication space are introduced into the scientific circulation of library professions. It is substantiated that at the current stage of the higher library and information education of Ukraine system's development, the most important factors influencing the pace and direction of its modernization are the information and cultural policy of the state, the integration of higher education of Ukraine into the European educational space, global digitization and internetization of the document and communication sphere; acceleration of the information transmission pace, fundamentally new amount of the educational audience that can study online, the emergence of new promotion channels and the provision of educational services, massification and

virtualization of the higher education, a large-scale Russian military aggression against Ukraine.

There is developed a five main stage periodization of the higher library education in Ukraine system's emergence and development: the stage of its inception on the territory of Ukraine (XIX — beginning of XX century); the stage of the higher library education state centralized system's formation (1930–1960s); the stage of the regional library scientific schools' institutionalization as the basis of the higher library education's fundamentalization (1970–1990s); the stage of diversification of educational directions for the library and information specialists training in the conditions of the society informatization (2000–2020s); the stage of the higher library and information education system modernization under the influence of the European integration and digital transformations (2021 — till now). An important result of the higher library education in Ukraine system's evolution is the formation of powerful regional educational and scientific librarianship schools (Kharkiv, Kyiv, Rivne, Lviv), the functioning of which creates an institutional and cognitive infrastructure for the preparation of qualified staff for scientific and pedagogical activities in the field of information, library and archival sciences.

The summarized global experience of the library and information education development testifies to the dialectical interdependence of the processes of universalizing the educational programs' content and deepening their flexibility, variability, which, in the conditions of the society documentary communications system components' digital convergence, ensures specialists' competitiveness and demand on the labor market. It is proven that the profiles' diversification of the educational programs for training librarians also depends on the national characteristics and cultural traditions of the country, the degree of democratization of its highly qualified staff training system.

The work reveals regularities of the higher library education system's development: the complexity of the specializations' content and diversification of the library specialists training, the preservation of the library science component and the strengthening of the education content's interdisciplinary nature in the conditions of digital convergence. The terminology system of the subject area “library professions” is improved by clarifying the essence of such concepts as “a digital librarian”, “digital competences of a library specialist”, “digital culture components of a library specialist”.

It is substantiated that the content of specialist training is oriented towards the library model of the future, the activity of which will be determined by the synthesis of social, mobile and cloud technologies, the latest types of analytics related to big data processing and artificial intelligence, innovative educational and intellectual landscapes, and the preservation of national cultural heritage. The most productive approach to determining the cognitive, operational and

axiological components of library and information education is a transdisciplinary approach, which involves overcoming individuality and disciplinary isolation, strengthening integrative ties between information, library science, archival science, museology, management, IT-components of professional training, and their mutual enrichment, the generation of new interdisciplinary knowledge, which will contribute to a significant increase in the quality of the formation of the digital society librarian's universal and professional competencies.

There are offered two innovative models of developing educational programs in the "Library, information and archival sciences" specialty: infocentric and culture-centric ones, which are based on the generalization of the best foreign single cognitive base training experience of Bachelors and Masters in library science, documentation science, archival science, museology, media communications, and digital content management. The infocentric model envisages the education content orientation to the formation of a professional competences system, which will allow the future Bachelor of information science to effectively manage the formation and organization of any documentation and communication institutions' content usage, the subject of which are documents of various types and kinds (libraries, digital repositories, media libraries, information centers, analytical services, management documentation support bodies, aggregators of specialized databases, etc.). The culture-centric model of specialist training is aimed at the in-depth formation of professional competences aimed at the selection, appraisal, preservation, exposition of documents-artifacts as components of the national cultural heritage (archives, museums, libraries departments of rare books, centers of creative industries, etc.).

Keywords: higher library and information education, evolutionary transformations, patterns of library education development, digitalization, European integration, infocentric model of education, culture-centric model of education, transdisciplinary approach, standards of higher education, educational and scientific schools, Ukraine.

Підписано до друку 05.11.2024 р. Формат 60x84/16
Гарнітура «Times». Папір для мн. ап.
Ум.-друк. арк. 1,9. Тираж 100. Зам. № _____

Віддруковано в ПП Озеров Г. В.
м. Харків, вул. Університетська, 3, кв. 9.
Свідоцтво про реєстрацію: № 818604 від 02.03.2000.